

DUURZAAMHEIDSVISIE BORSELE

samen werken aan een duurzaam Borsele in 2030

VOORWOORD

Duurzaamheid een containerbegrip of een must?

De nieuwe duurzaamheidsvisie ligt voor u, een stip op de horizon, ambitieus en uitvoerbaar.

De laatste duurzaamheidsvisie was gedateerd 2009, de wereld is ondertussen sterk veranderd. In ditzelfde jaar werden wij 'Millenniumgemeente' met people, planet en profit als uitgangspunten. Wij hebben dit actief opgepakt, alhoewel de middelen voor dit project na bezuinigingen wegvielen.

In 2013 kwam het eerste nationale SER-Energieakkoord, door veel partijen ondertekend en in 2015 werd het ambitieuze en mondiale klimaatakkoord van Parijs gesloten. Ook de komende jaren moeten we zowel lokaal als internationaal aan de slag. De meeste projecten uit de visie 2009 zijn gerealiseerd. In dit plan omschrijven we hoe we verder willen.

Iedereen is ervan overtuigd dat het klimaat aan het veranderen is, hoe snel blijft een discussie. We zien de laatste jaren al meer periodes met droogte of extreme neerslag, dit vraagt aanpassingen in zowel de bebouwde omgeving als in het groene gedeelte van onze gemeente. Niet alleen het klimaat verandert, maar ook de rol van de burgers en de overheid. De burger wil meedoen, de overheid is niet de enige meer die weet wat goed is voor iedereen. Beleid en uitvoering zullen samen met de burgers en bedrijven vormgegeven moeten worden. Ons B2030 is een goed voorbeeld van deze benadering en het is voor alle partijen zoeken en wennen.

Ook bij het opzetten van deze visie hebben we inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties actief betrokken. Zo komen we tot een integrale visie die vertaald kan worden naar een integraal uitvoeringsplan.

We hebben de klassieke indeling van energie, biodiversiteit, recyclen, CO₂, losgelaten en vier lijnen geformuleerd met een stip op de horizon.

- Puur & Samen:** elkaar inspireren, stimuleren, kennis-delen op ieder niveau. Alléén ga je (soms) sneller, maar sámen kom je verder.
- Fris & Energiek:** denk in kansen en niet in beperkingen, durf een Willie Wortel te zijn.
- Groen & Fruitig:** een groen en fruitig geheel waar klimaatadaptatie, naast biodiversiteit een kwaliteitsslag kan geven met als bijeffect een trekker voor toerisme en recreatie.
- Schoon & Circulair:** afval bestaat niet meer, alles is een grondstof, een aanjager voor jonge ondernemers en nieuwe bedrijfsvestigingen.

Langs deze lijnen gaan we uitvoeringsplannen opstellen, hierbij laten we ons niet beperken tot de klassieke lijnen maar stimuleren we ontschotting en creatief denken. Een plan kan gaandeweg een traject worden dat geen einde kent maar doorloopt, niet alleen in tijd maar ook over de hele wereld.

Laten we niet te lang praten maar aan de slag gaan!

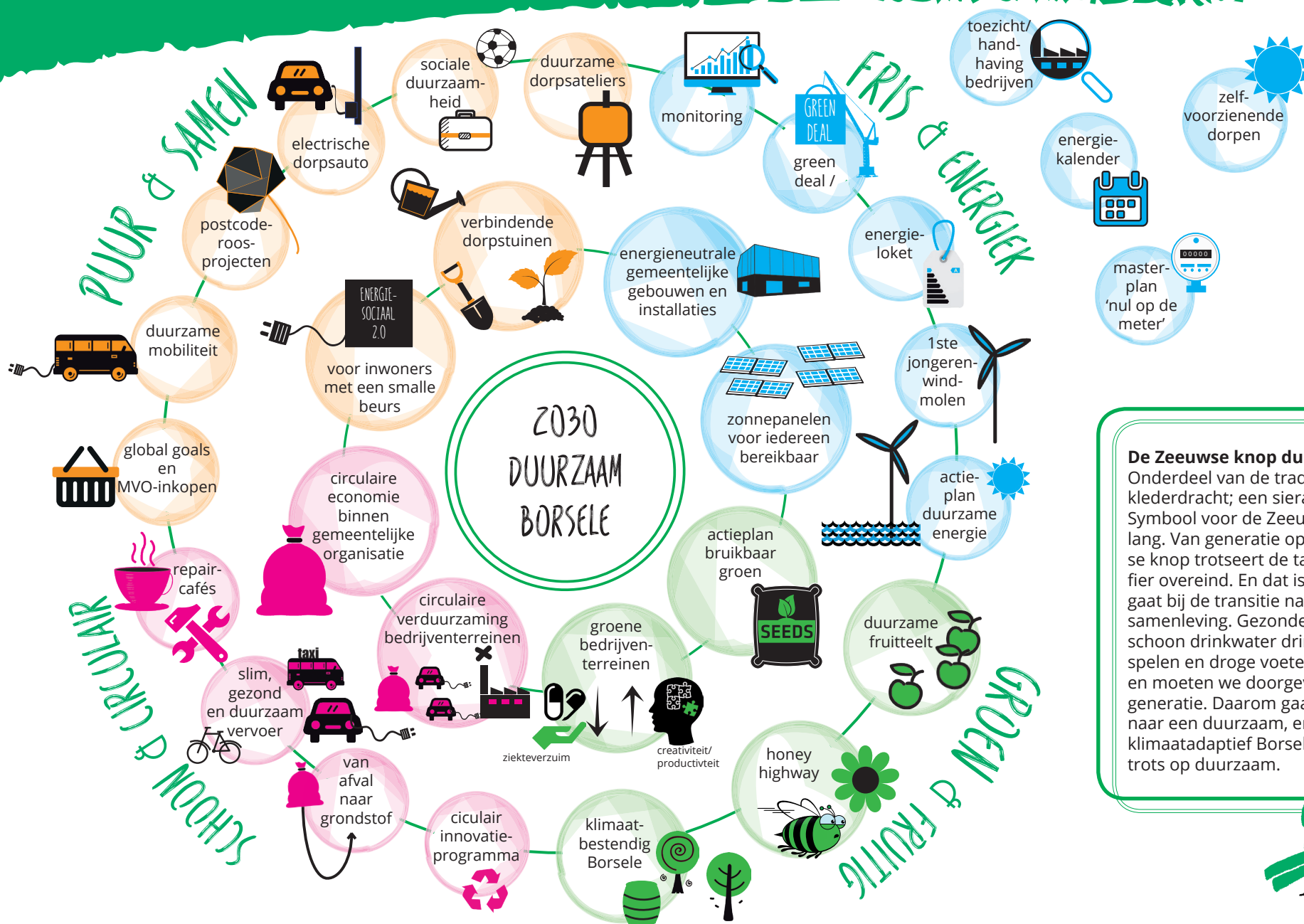
Wethouder Miermans

MET ELKAAR TROTS OP DUURZAAM!

Samen werken aan een duurzaam Borsele in 2030

De Zeeuwse knop duurzamer dan ooit!

Onderdeel van de traditionele Zeeuwse klederdracht; een sieraad, een pronkstuk. Symbool voor de Zeeuwse trots. Al eeuwenlang. Van generatie op generatie. De Zeeuwse knop trotseert de tand des tijds en blijft fier overeind. En dat is precies waar het om gaat bij de transitie naar een duurzamere samenleving. Gezonde lucht inademen, schoon drinkwater drinken, veilig buiten spelen en droge voeten houden. Dat willen en moeten we doorgeven generatie na generatie. Daarom gaan we samen op weg naar een duurzaam, energieneutraal en klimaatadaptief Borsele in 2030. Met elkaar trots op duurzaam.

INHOUDSOPGAVE

Hoofdstuk 1: Inleiding	9
1.1 De Zeeuwse knop duurzamer dan ooit!	9
1.2 De totstandkoming van deze visie	10
1.3 Leeswijzer	13
Hoofdstuk 2: Visie en kader	15
2.1 Inleiding	15
2.2 De omschrijving van het begrip duurzaamheid	15
2.3 Het kader: Internationaal, nationaal, en provinciaal beleid	16
2.4 Rol van de gemeente	18
2.5 Transitielijnen	19
Hoofdstuk 3: De transitielijnen	21
3.1 Inleiding	21
3.2 Prestatie indicatoren	21
3.3 Puur & Samen	22
3.4 Fris & Energiek	25
3.5 Groen & Fruitig	29
3.6 Schoon & Circulair	31
Hoofdstuk 4: Evaluatie en monitoring	35
4.1 Inleiding	35
4.2 Monitoring	35
Bijlage 1: Werkwijze en ontstaan van deze visie	37
Bijlage 2: Gemeentelijke duurzaamheidindex voor Borsele	37

HOOFDSTUK 1: INLEIDING

1.1 De Zeeuwse knop duurzamer dan ooit!

Waarom zit de Zeeuwse knop in deze duurzaamheidsvisie zult u denken? De Zeeuwse knop is onderdeel van de traditionele Zeeuwse klederdracht; een sieraad, een pronkstuk. Symbool voor de Zeeuwse trots. Al eeuwenlang. Van generatie op generatie. De Zeeuwse knop trotseert de tand des tijds en blijft overeind. En dat is precies waar het om gaat bij de transitie naar een duurzame samenleving. Gezonde lucht inademen, schoon drinkwater drinken, veilig buiten spelen en droge voeten houden. Dat willen en moeten we doorgeven, generatie na generatie. Daarom gaan we samen op weg naar een duurzaam Borsele; een schoon, energieneutraal, klimaatbestendig en circulair Borsele in 2030. Met elkaar trots op duurzaam.

De huidige duurzaamheidsvisie is in 2009 vastgesteld. Verbonden aan deze duurzaamheidsvisie was een lijst van circa vijftig projecten. Duurzaamheidsprojecten op het gebied van de openbare ruimte, lokale economie, onderwijs, de eigen organisatie e.d. In de tussenliggende periode zijn nagenoeg al deze projecten uitgevoerd. Sommige van deze projecten kennen een structureler karakter en krijgen blijvend aandacht. Deze projecten zijn opgenomen in bestaand beleid. Weer andere doelstellingen zijn aanleiding geweest voor de ontwikkeling en uitvoering van nieuwe projecten. Voor we een nieuwe uitvoeringsagenda op kunnen stellen is het uiteraard zaak onze duurzaamheidsvisie zelf nog eens goed tegen het licht te houden. Welke projecten zijn volbracht? Welke projecten zijn inmiddels opgenomen in bestaand beleid? Op welk gebied zijn nieuwe inzichten en nieuwe projecten nodig? Een actualisatie van het bestaande duurzaamheidsbeleid is noodzakelijk. Er is veel veranderd sinds de vaststelling van de duurzaamheidsvisie in 2009. Zowel op politiek, bestuurlijk, sociaal, maatschappelijk, technisch, economisch als ecologisch vlak.

Onze inzet in de afgelopen jaren heeft voor een brede, lokale acceptatie van duurzaamheidsprojecten gezorgd. Tegelijkertijd kunnen we stellen dat duurzaamheid regionaal, nationaal en mondiaal sterk in de belangstelling staat. Een ontwikkeling die uiteraard ook weer invloed heeft op de lokale beleving van duurzaamheidsbeleid. Inhoudelijk is de thematiek niet heel sterk veranderd. We zien echter wel dat thema's als energietransitie, circulaire economie, klimaatadaptatie en biodiversiteit een veel steviger plaats innemen in de duurzaamheidsdiscussie. Zonder klassieke milieuthema's als bodem, water en lucht te vergeten zijn dit duidelijk dé thema's waar de komende decennia op wordt ingezet. Wat betreft de agendering en het stellen van doelstellingen zien we een steeds sterkere invloed van internationale afspraken. De prioritaire milieuthema's worden minder sterk lokaal bepaald. We zien wel dat de uiteindelijke aanpak vaker op regionaal en lokaal niveau plaatsvindt. De kaders worden (inter-) nationaal bepaald, de aanpak regionaal en lokaal.

Er is kortom, een stevige voedingsbodem gecreëerd voor de actualisatie van de duurzaamheidsvisie. Uitgangspunten die aan de ontwikkeling van deze visie ten grondslag hebben gelegen:

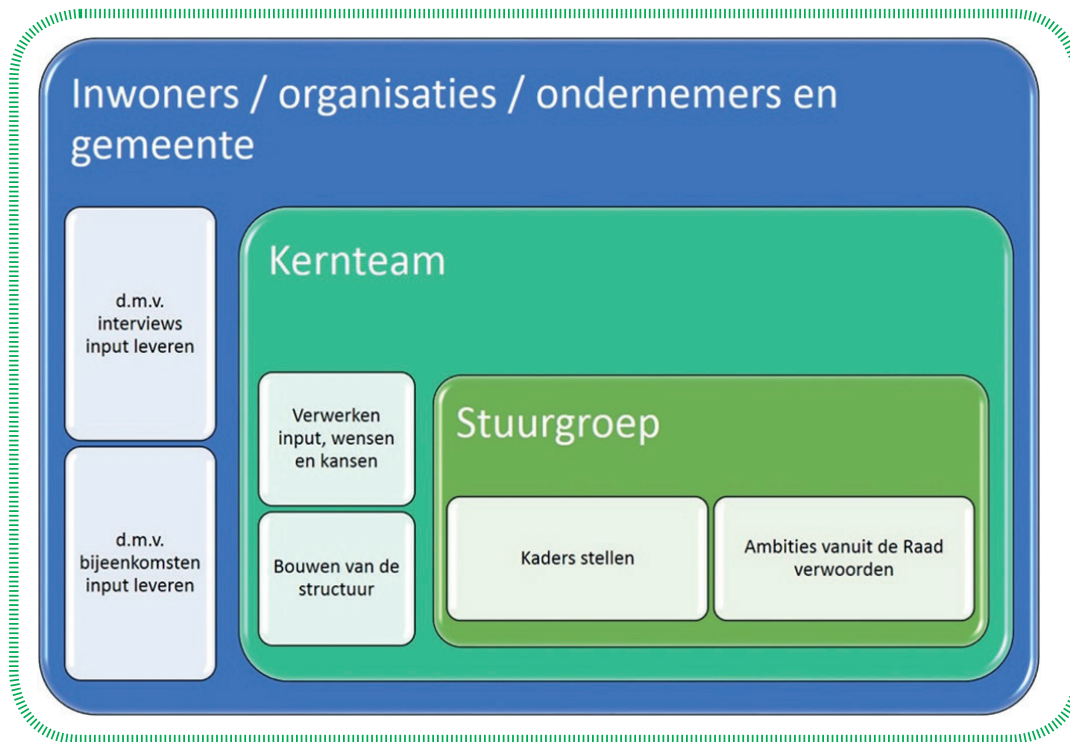
- Dat deze in samenwerking met de interne organisatie, bedrijven, maatschappelijke organisaties en inwoners wordt ontwikkeld;
- Dat het te ontwikkelen beleid praktisch uitvoerbaar, maar ook uitdagend is;
- Dat het doelstellingen op korte-, middellange en lange termijn omvat;
- Dat doelstellingen zo veel mogelijk SMART zijn geformuleerd;
- Dat de doelstellingen op het gebied van energie- en klimaat aansluiten bij de landelijke klimaatmonitor (klimaatmonitor.nl);
- Dat wij ernaar streven ook daadwerkelijk afspraken te maken met organisaties over hun eigen inzet;
- Dat het een levend document betreft dat ruimte biedt om tussentijdse wijzigingen door te voeren.

1.2 De totstandkoming van deze visie

Deze visie is in 2017/2018 ontwikkeld. Het is een sector overstijgende visie die vanuit een veelheid van perspectieven en met een groot aantal partners tot stand is gekomen. Voor het opstellen van deze duurzaamheidsvisie is een projectorganisatie ontwikkeld, die onder andere een kernteam en een stuurgroep omvatte.

Het kernteam bestond uit de duurzaamheidscoördinator en adviseurs van HetEnergieBureau. De stuurgroep bestond uit de wethouder duurzaamheid, de algemeen directeur, het afdelingshoofd Ruimtelijke Ontwikkeling en de duurzaamheidscoördinator. Het kernteam is aan de slag gegaan met het verzamelen van de wensen en ideeën van alle betrokkenen. Middels interviews en informatiebijeenkomsten is informatie opgehaald bij inwoners, bedrijven, maatschappelijke organisaties en de medewerkers van de gemeente Borsele zelf. Op basis hiervan is helderheid gecreëerd over lopende zaken, verwachte ontwikkelingen, wensen etc. Het kernteam heeft de opgehaalde informatie en voorlopige conclusies gedeeld en afgestemd met de stuurgroep en vervolgens de vertaling naar onderliggende duurzaamheidsvisie gemaakt.

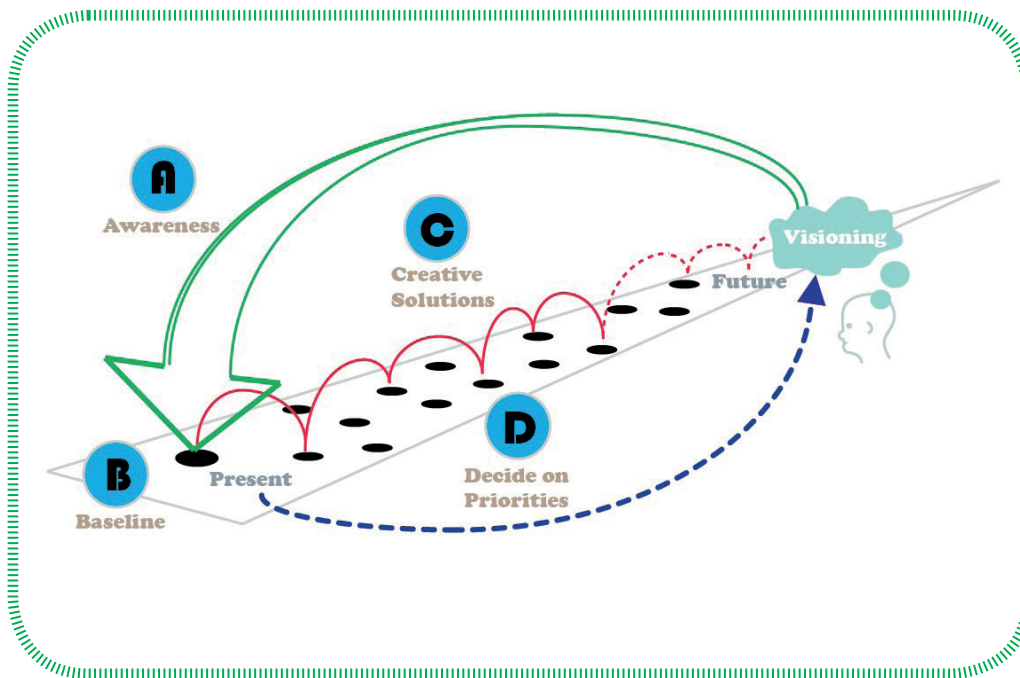

Afbeelding 1. Werkvorm

Met de omschreven aanpak hebben we een breed draagvlak voor de duurzaamheidsvisie gecreëerd. Na vaststelling van de visie begint het echte werk uiteraard pas. Dit betekent dat wij ook in de uitvoeringsperiode actief met onze partners samen willen werken aan de uitvoering van de visie enerzijds. Anderzijds willen we de visie zelf, maar ook de uitvoeringsagenda (de onderliggende projecten, geplaatst in tijd en benoemd met een behoefte van middelen en capaciteit) op gezette tijden met hen evalueren en waar nodig bijstellen. Net als bij het vaststellen van de visie zelf hanteren we hierbij de backcasting methodiek en de ecosysteembenadering.

1.2.1 Backcasting methodiek

Voor de ontwikkeling van de visie hebben we gebruik gemaakt van de 'backcasting' methodiek. Backcasting is in principe een redelijk eenvoudig analytisch instrument, waarbij je precies in tegengestelde richting te werk gaat: je redeneert vanuit een wenselijk toekomstbeeld naar het heden. Allereerst hebben we onze stip aan de horizon bepaald (onze visie/ambities). Deze stip ligt in de meeste gevallen in 2030, in sommige gevallen ligt deze nog verder voor ons, bijvoorbeeld in 2045 of zelfs 2050. Vervolgens hebben we bepaald waar we nu staan en wat er nodig is om het einddoel te bereiken. Dit heeft geleid tot de vaststelling van de verschillende projecten, en daarmee de ontwikkeling van het uitvoeringsprogramma. Allerlei ontwikkelingen (technologische, sociaal-maatschappelijk en economisch) kunnen invloed hebben op het eindresultaat. Ze kunnen het resultaat dichterbij halen of juist verder weg brengen, maar het ook doen transformeren. De backcasting methodiek is een methode die geschikt is om met een onzekere toekomst om te gaan, doordat het telkens opnieuw een duidelijk beeld van het einddoel schept, alsook de weg ernaartoe.

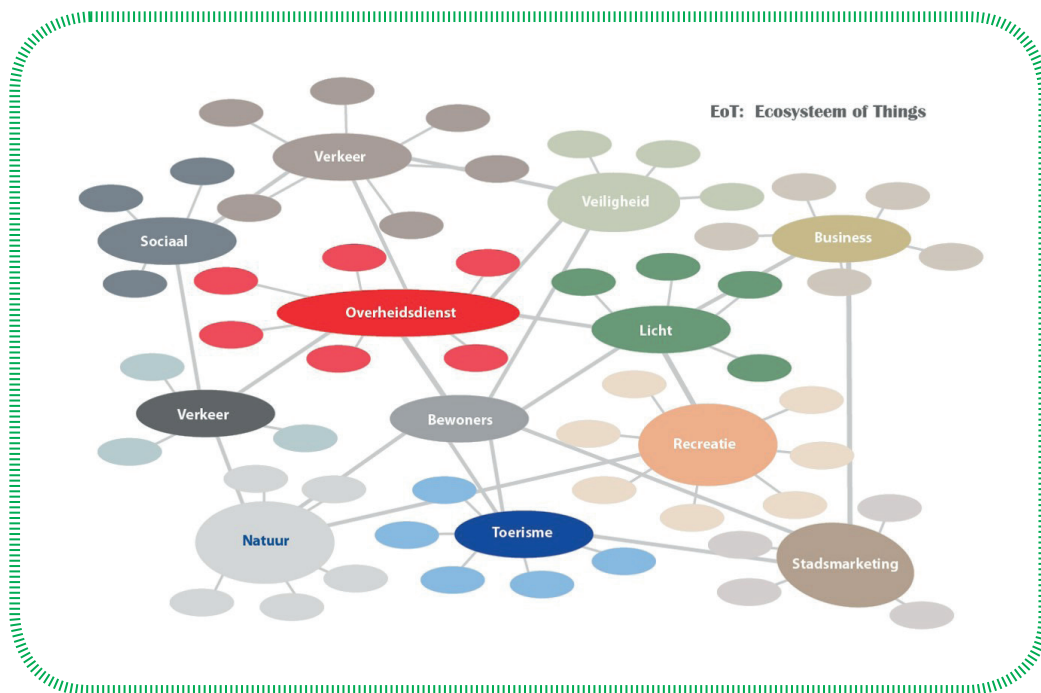
Afbeelding 2. Backcastingmethode

1.2.2 Ecosysteem denken

Een ecosysteem is een begrip uit de ecologie. Binnen de ecosysteembenadering gaan ecologen ervan uit dat de natuur uit samenhangende systemen bestaat. Ecosystemen kenmerken zich door:

- netwerken van relaties tussen organismen;
- de circulatie van energie en materie: afval van het ene organisme is voedsel voor het andere organisme. Hierdoor is sprake van recycling, in een gesloten systeem raken stoffen en energie nooit uitgeput;
- een dynamisch evenwicht;
- zelfherstellend vermogen en veerkracht, waardoor verstoringen tot op zekere hoogte opgevangen worden.

De eigenschappen van ecosystemen, waaronder het kringloopkarakter, en daardoor de duurzaamheid, hebben ertoe geleid dat ecosystemen als voorbeeld fungeren voor niet-natuurlijke systemen zoals in de economie. Binnen duurzaamheid en de circulaire economie is het ecosysteem denken, waarin bijvoorbeeld afval gerecycled wordt dan ook een toepasselijke benadering. In het ecosysteem denken is alles met elkaar verbonden. Draai aan één radartje en alles komt in beweging. Een voorbeeld hiervan is: we kunnen simpelweg het aspect verkeer niet los zien van toerisme of van bedrijvigheid. Als we een economie als voorbeeld nemen dan beschouwen we een veelheid aan organisaties die met elkaar samenwerken en concurreren, net zoals planten en dieren dat in natuurlijke ecosystemen doen. Een ander voorbeeld is een gemeente waarin organisaties, onderwijs, ondernemers en burgerinitiatieven samenwerken binnen allerlei thema's. Wanneer er een schakel in het systeem verandert, heeft dat gevolgen voor de rest van het systeem. Het Ecosysteem van de dingen (zie afbeelding hieronder), verplicht ons als gemeente om in onze projecten multidisciplinair te werken. Alleen in die samenhang worden kansrijke projecten ook echt gerealiseerd.

Afbeelding 3: Methodiek ecosysteembenadering

1.3 Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk van deze visie zijn aanleiding en methodiek voor de totstandkoming van de visie weergegeven. In hoofdstuk 2 worden de kaders waarbinnen deze visie is opgesteld geschetst. Te beginnen met de definitie van het begrip duurzaamheid, gevolgd door een omschrijving van de omvang van de opgave, op basis van huidige en toekomstige beleidskaders. In hoofdstuk 3 omschrijven wij hoe we de opgave vertalen naar een viertal transitielijnen. Per transitielijn wordt een toekomstbeeld voor 2030 weergegeven. Daarnaast wordt per transitielijn een doelstelling beschreven, evenals de projecten waarmee we deze doelstellingen willen bereiken. In de bijlagen zijn de projecten verder uitgewerkt in projectbladen. Hierin zijn per project werkwijze, geschatte investering en tijdsplanning opgenomen. Hierin staat wat het project inhoudt en op welke manier het bijdraagt aan een duurzaam Borsele. In het laatste hoofdstuk gaan we in op evaluatie en monitoring van de duurzaamheidsvisie en de daarbinnen benoemde projecten.

HOOFDSTUK 2: VISIE EN KADER

2.1 Inleiding

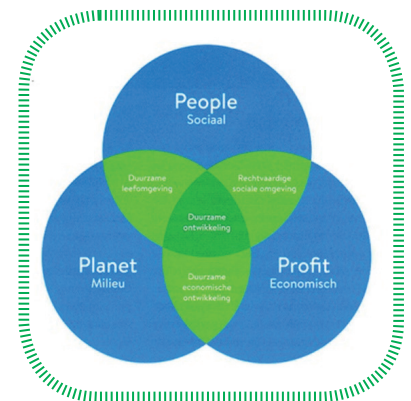
Met ons duurzaamheidsbeleid streven wij naar het behoud, de ontwikkeling en versterking van Borsele als een prettige gemeente om in te wonen, werken en recreëren. Bij de ontwikkeling van ons beleid baseren we ons op (inter-)nationaal, regionaal en lokaal beleid. We kijken hierbij naar overheidsbeleid maar ook naar ontwikkelingen op de markt, wat er leeft bij onze inwoners, ervaringen uit het verleden, verwachtingen voor de toekomst, etc. In dit hoofdstuk is omschreven welk beleid onder andere van invloed is geweest op de ontwikkeling van onze duurzaamheidsvisie en hoe wij dit ingekaderd hebben. In het proces naar het ontwikkelen van deze visie zijn vier transitielijnen ontstaan, deze worden in hoofdstuk 3 benoemd.

2.2 De omschrijving van het begrip duurzaamheid

Er zijn vele definities en interpretaties van het begrip duurzaamheid. Het is belangrijk om duidelijkheid te hebben over de definitie van duurzaamheid die we in deze visie hanteren. In deze visie hanteren we de Brundtland-definitie uit 1987. Dit is een brede definitie die als basis kan dienen voor de visie van de gemeente Borsele:

“Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die aansluit op de behoeften van de huidige generatie zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen.”

Met andere woorden: we willen ons als samenleving blijven ontwikkelen in balans met onze omgeving, waarbij we geen schade aanbrengen aan mens, dier en milieu en ook een koppeling leggen met ons economisch beleid. Ofwel, binnen onze visie hebben wij oog voor zowel People, Planet als Profit.

2.3 Het kader: Internationaal, nationaal, en provinciaal beleid

Mondiaal beleid zal ook de komende decennia sterke invloed uitoefenen op ons nationale, lokale en regionale beleid. Duurzaamheidsthema's als verlies van biodiversiteit, CO₂-reductie, plastic soup, energietransitie, circulaire economie en het opraken van grondstoffen kenmerken zich door hun grensoverstijgende karakter. Ook de toenemende globalisering van de economie, beschikbaarheid van informatie en technologie, toenemende wereldbevolking, bereikbaarheid van voldoende voedsel e.d. werken een toeneming van internationaal beleid in de hand. Dat dit succesvol kan zijn wordt onderstreept door internationaal beleid op het gebied van luchtkwaliteit. Internationale (Europese) regelgeving heeft de afgelopen decennia tot goede resultaten geleid op dit vlak. Weliswaar is de luchtkwaliteit op veel plekken in Europa nog niet wat het wezen moet, sinds de jaren '80 van de vorige eeuw zijn tal van emissies zoals lood, ozon, stikstofoxiden, fijn stof spectaculair gedaald en mede hierdoor lijkt de ozonlaag zich goed te herstellen.

2.3.1 Internationaal beleid

2.3.1.1 Klimaatbeleid

Ieder jaar wordt er een internationale klimaatconferentie georganiseerd. Tijdens deze conferentie maken regeringsleiders afspraken over de reductie van broeikasgassen ter voorkoming van klimaatverandering. Sinds de eerste editie in 1995 werden de belangrijkste resultaten bereikt tijdens de edities van 1997 (Kyoto), en 2015 (Parijs). Met het sluiten van het klimaatakkoord van Parijs is afgesproken om temperatuurstijging als gevolg van de uitstoot van broeikasgassen beneden de 2 graden te houden. En bij voorkeur op maximaal 1,5 graad. Binnen de Europese Unie is besloten tot een emissiereductie (CO₂) van 40% in 2030 en 80-95% in 2050. Daarbij moet in 2030 minstens 27% van de energie duurzaam zijn opgewekt. Dergelijke afspraken kunnen uiteraard niet vanuit Brussel worden uitgevoerd. Alle lidstaten maken afzonderlijk nationale plannen, die vaak zijn gebaseerd op regionaal en lokaal te realiseren beleid.

2.3.1.2 Global Goals

Op 25 september 2015 hebben 193 wereldleiders zich verbonden aan 17 doelen om wereldwijd bij te dragen aan duurzame ontwikkeling. Tussen nu en 2030 richten zij zich onder andere op het uitbannen van wereldwijde armoede en ongelijkheid, het tegengaan van klimaatverandering en het creëren van een welvarend en vreedzaam bestaan voor iedereen. Daar waar de voorlopers van de Global Goals, de Millenniumdoelen (2000-2015), nog vooral gericht waren op ontwikkelingslanden, richten de nieuwe doelen zich ook specifiek op wat we hier kunnen doen: hier én daar. De Global Goals zijn voor alle mensen in alle landen. Dit betekent dat wij met lokaal beleid op het gebied van klimaat, schoon water en bescherming van biodiversiteit eveneens werken aan de Global Goals.

2.3.2 Nationaal beleid

In ons nationaal beleid is uiteraard nog veel aandacht voor klassieke milieuthema's als lucht, water, bodem etc. Zowel het beleid als de uitvoering hiervan zijn grotendeels vastgelegd in wetten. Ook binnen het landelijk beleid zien we dat andere, niet klassieke thema's prioritair zijn geworden. Zo ook in het onlangs gesloten regeerakkoord. Hoewel thema's als lucht- en waterkwaliteit genoemd worden zijn ook hier energie- en klimaatbeleid en in mindere mate circulaire economie en duurzame landbouw prioritair. Een van de meest in het oog springende ontwikkelingen binnen het regeerakkoord is misschien wel de ontwikkeling van een nationale klimaatwet. In deze klimaatwet moet onder andere worden omschreven hoe Nederland de afspraken uit het klimaatakkoord van Parijs gaat realiseren. En meer, want in ditzelfde akkoord is opgenomen dat de uitstoot van broeikasgassen in 2030 met 49% is teruggedrongen, tegenover 40% in het huidige EU-beleid. Hoe dit precies zal worden gerealiseerd staat niet in het regeerakkoord omschreven. Wat we wel weten is dat de ambitie stevig is en dat een flink deel van deze opgave ook op lokaal en regionaal niveau zal moeten worden opgepakt.

2.3.2.1 Investeringsagenda

Wat er precies op regionaal en lokaal niveau gaat worden opgepakt zal naar verwachting in een bestuursakkoord worden vastgelegd. Bij de onderhandelingen zullen de Unie van Waterschappen (UvW), het Inter Provinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) samen optrekken. Voor de verkiezingen hebben zij de gezamenlijke investeringsagenda 'Naar een duurzaam Nederland' ontwikkeld. Als aanbod ten behoeve van de kabinetsformatie. De investeringsagenda omvat een breed pakket aan acties, gericht op drie centrale onderwerpen: Circulaire economie, klimaatadaptatie en de energietransitie. Hiermee geven zij aan dat dit voor hen samen dé thema's zijn die de komende vier jaar centraal staan.

Naar een duurzaam Nederland

De decentrale overheden investeren jaarlijks 28 miljard euro in wegen, openbaar vervoer, water, natuur en de bouw van huizen, sportaccommodaties en scholen. Vanaf 2018 gaan de decentrale overheden bij de besteding van dit geld investeren in energieneutrale, klimaatbestendige en circulaire oplossingen en toepassingen. Zij doen dit bijvoorbeeld door bij concessieverlening voor openbaar vervoer in te zetten op emissieloze bussen, afspraken te maken met marktpartijen en woningbouwcorporaties over aardgasvrije wijken, het aanleggen van energieleverende wegdekken en subsidie beschikbaar te stellen aan inwoners voor groene daken of beplanting in plaats van tegels. Ook willen ze eigen terreinen beschikbaar stellen voor het opwekken van hernieuwbare energie en grondstoffen terugwinnen uit afval en afvalwater. Het eigen vastgoed en maatschappelijk vastgoed als scholen en sportaccommodaties zijn vóór 2040 energieneutraal.

2.3.2.2 Nationaal Energieakkoord

In september 2013 is het SER-Energieakkoord voor duurzame groei gesloten. In het 'SER-Energieakkoord voor duurzame groei' staan maatregelen om hier versneld energie te besparen. Ruim veertig organisaties, waaronder de (gemeentelijke) overheid, hebben afgesproken zich in te zetten. Kortweg betreft het:

- Volledig klimaatneutraal Nederland in 2050;
- Een besparing van het energieverbruik met gemiddeld 1,5% per jaar;
- Een toename van het aandeel hernieuwbare energieopwekking naar 14% in 2020 en 16% in 2023.

Naar verwachting zal het nieuwe kabinet ook actief vorm willen geven aan de ontwikkeling van een opvolger van het in 2013 gesloten SER-Energieakkoord. In dit akkoord zal wederom een vertaling van het (inter-)nationaal beleid worden gemaakt. Daarbij zal ook aan worden gegeven welke partijen welke acties op zich gaan nemen. Aansluitend op het aanbod van de UvW, het IPO en de VNG komt een flink deel van deze opgave op regionaal en lokaal niveau te liggen. Specifiek de opgave om in 2050 een energieneutrale gebouwde omgeving te hebben bereikt. De afspraken uit het huidige en toekomstige energieakkoord vormen de kern van ons regionale en lokale beleid. Dat deze afspraken een flinke opgave zijn blijkt uit onderstaande rekenvoorbeeld.

Wanneer de doelstellingen uit het Energieakkoord worden vertaald naar Borselse maatstaven betekent dit op gemeentelijk niveau het volgende:

- Circa 33 TJ-energiebesparing per jaar in de periode 2013-2020, vergelijkbaar met anderhalve windmolen per jaar;
- Ruim 300 TJ hernieuwbare energieopwekking in de periode 2013-2020, vergelijkbaar met 14 windturbines of 70 hectare zonne-akkers. (bron: klimaatmonitor/kengetallen RVO).

2.3.2.3 Provinciaal beleid

De basis van het Zeeuwse ambitiestatement duurzame ontwikkeling is indertijd vastgelegd in het 'Omgevingsplan Zeeland 2012-2018'. De provincie kiest voor een evenwichtige en duurzame ontwikkeling van economie, vestigingsklimaat en ruimtelijke kwaliteit. De provincie doet dat door in te zetten op innovatie én het scheppen van een gunstig klimaat voor onderzoek en experiment. Dit bevordert het gebruik van energie en grondstoffen uit hernieuwbare bronnen. Tegelijkertijd streeft de provincie Zeeland naar het sluiten van kringlopen van water en grondstoffen op lokaal tot regionaal schaalniveau, ofwel een circulaire economie. Het omgevingsplan zal op korte termijn worden opgevolgd/vervangen door een omgevingsvisie. Wij verwachten dat bovenstaande doelstellingen ook in de omgevingsvisie terugkomen, waarschijnlijk krijgen zij zelfs een prominentere plaats dan nu het geval is. Daarbij zal ook de onderlinge samenhang integraler worden behandeld.

2.3.2.4 Regionale samenwerking

Mede naar aanleiding van de investeringsagenda die door de UvW, het IPO en de VNG is gesloten zal de regionale samenwerking toenemen. Zowel van de verschillende overheden onderling als de samenwerking met maatschappelijke partners, het bedrijfsleven en inwoners. Het in 2017 gesloten 'Zeeuws energieakkoord voor energiebesparing in de bestaande particuliere woningvoorraad' is een goed voorbeeld van deze vorm van samenwerken. De opgaven binnen de energietransitie, klimaatadaptatie en circulaire economie zijn dermate omvangrijk en multidisciplinair dat deze samenwerking essentieel is om het uiteindelijke doel te bereiken. Dit betekent dat wij als lokale overheid mede investeren in deze samenwerking en niet enkel op lokaal niveau de koers uitzetten.

2.4 Rol van de gemeente

Wij voeren als gemeenten al jaren een actief milieubeleid. Sinds 2000 is de focus langzaamaan steeds verder verschoven van de klassieke milieutaken (toezicht bij bedrijven, bodem, lucht) naar een benadering vanuit duurzaamheid, waarbij we tegelijkertijd ook steeds meer een faciliterende en informerende rol vervullen. Inclusief onderwerpen als klimaatadaptatie, circulaire economie, energietransitie etc. Onze actieve houding heeft ervoor gezorgd dat wij op verschillende momenten stappen hebben kunnen zetten waar zowel het milieu, onze economie, als onze inwoners baat bij hebben gehad. Ook de komende jaren willen wij actief uitvoering geven aan duurzaamheid. We zijn van mening dat we juist lokáál kunnen bijdragen aan de (inter-)nationale, regionale en lokale doelstellingen. Wij beschouwen duurzaamheid als een integraal onderdeel binnen de besluitvorming, op alle beleidsterreinen. Waar van toepassing wordt dit dan ook actief meegewogen. Aanvulling op het huidige beleid is dat wij hierbij meer lange en middellange termijn doelen zullen stellen. En op basis hiervan gaan 'back-casten'.

2.4.1 Verbinding met andere gemeentelijke beleidsvelden

Onze duurzaamheidsvisie is, door onze brede kijk op duurzaamheid, niet los te zien van andere gemeentelijke beleidsvelden en visies. De verbindingen met andere thema's waarborgen een gedragen en integrale duurzaamheidsvisie. Het gaat verder dan verbinden met andere thema's, het betreft een verweven zijn in andere beleidsvelden. Het is dit ecosysteem denken (zie ook paragraaf 1.3) dat maakt dat we niet kiezen voor duurzaamheidsprojecten in de 'traditionele' beleidsafdelingen, maar dat we kiezen voor een integrale aanpak: de transitielijnen. Deze transitielijnen worden in paragraaf 2.5 benoemd en komen in hoofdstuk 3 uitgebreid aan bod.

2.4.2 Betrekken van ondernemers, onderwijs en burgers

Duurzaamheid is geen modeverschijnsel. Het raakt ons allen en vraagt dus actie van ons allen. Mensen die zich betrokken voelen bij hun omgeving zijn daar zuinig op en nemen ook eerder verantwoordelijkheid. Bewoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties zijn, net als in de afgelopen jaren, actief uitgenodigd om mee te denken in het ontwikkelen van ons duurzaamheidsbeleid en om hun steentje bij te dragen aan de uitvoering daarvan. We stimuleren deze betrokkenheid, omdat het bijdraagt aan sociale cohesie in de Borselse kernen en wijken, aan de leefbaarheid, verdraagzaamheid, respect, zelfredzaamheid en kracht van burgerinitiatieven. Deze

werkwijze sluit goed aan bij het programma B2030. Via de structuur van dit programma zullen wij onze inwoners doorlopend uitnodigen om met ons mee te denken. Wij treden in deze gevallen op als inspirator, stimulator en facilitator. Zien wij dat initiatieven een steuntje in de rug kunnen gebruiken of zich lenen voor opschaling, dan zullen wij overwegen actief te participeren en projecten op te schalen.

2.5 Transitielijnen

Met behulp van de in paragraaf 1.3 omschreven methodieken hebben we verschillende lange termijn doelen kunnen stellen. We zijn in staat geweest de 'traditionele' beleidsafdelingen te overstijgen. En uit de interviews en bijeenkomsten met de inwoners, bedrijven, maatschappelijke partners, beleidsafdelingen en de gemeenteraad hebben we een aantal centrale thema's kunnen benoemen. Hierbij is eveneens rekening gehouden met de uitkomsten van de in 2017 georganiseerde inwonersraadpleging middels het burgerpanel. Uiteindelijk heeft dit geleid tot het benoemen van een viertal transitielijnen, te noemen:

- **Puur & Samen;**
- **Fris & Energiek;**
- **Groen & Fruitig;**
- **Schoon & Circulair.**

In hoofdstuk drie worden deze vier transitielijnen verder toegelicht. Voor elke transitielijn wordt een toekomstbeeld geschetst en worden doelstellingen en een aanpak weergegeven. Deze transitielijnen vormen een methode om projecten en doelstellingen in te kunnen bedden. Het toekomstbeeld staat centraal, de omschreven projecten kennen een dynamisch karakter en onderlinge verbanden. De omschreven projecten vormen geen uitputtend geheel. Om het einddoel te kunnen bereiken kunnen nieuwe, niet omschreven projecten worden opgepakt. Bijvoorbeeld door deze op te nemen in een jaarprogramma. Wat betreft de omschreven projecten is ook duidelijk dat we niet enkel naar zogenaamde 'high-impact' projecten kijken. Dit zijn projecten die direct grote invloed hebben op verbruik, bezuinigingen, hoeveelheid emissies e.d. Projecten met een minder grote impact, maar met groot draagvlak, een sociaal-maatschappelijk, innovatief of informatief karakter zijn net zo goed van grote waarde om zodoende inwoners, bedrijven en andere partijen gemotiveerd te houden.

HOOFDSTUK 3: DE TRANSITIELIJNEN

3.1 Inleiding

Om duurzaamheid concreet te maken is het - ondanks de wens om te ontkokeren - nuttig om ambities en uitvoering te rubriceren. Er zijn vier transitielijnen gedefinieerd. Elk van de transitielijnen bevat projecten die het behoud en de doorontwikkeling van een duurzaam Borsele ondersteunen. Deze eerste stappen zijn niet de laatste en daarmee dus expliciet niet de enige stappen die deze ambitie moeten vervullen. Het is ons startpunt om te komen waar we willen zijn in 2030 en we staan open voor nieuwe stappen en ontwikkelingen in de maatschappij.

- 1. Puur & Samen:** *'Samen' staat in deze transitielijn centraal. Alleen door elkaar op te zoeken, kennis en enthousiasme te delen en ervaringen uit te wisselen ontstaan mooie dingen: de elektrische dorpsauto, succesvolle postcoderoosprojecten en verbindende dorpstuinen bijvoorbeeld. Kortom, $1 + 1 = 3!$*
- 2. Fris & Energiek:** *Met een frisse blik op de toekomst werken aan een energieneutraal Borsele. Keihard werken om zo snel mogelijk een energieneutrale, gemeentelijke organisatie te hebben. Zo geven we het goede voorbeeld en weten we anderen te inspireren. Inspireren om bij te dragen aan energieneutraliteit en zo te ervaren dat we dit niet alleen doen vanwege het klimaat, maar ook omdat het ons energie geeft, omdat we er werkgelegenheid mee creëren en omdat het mensen verbindt.*
- 3. Groen & Fruitig:** *Als dé fruitgemeente van Nederland laat Borsele zich in deze transitielijn van haar groenste kant zien. Omdat dit nodig is maar ook omdat wij hier bijzondere kansen zien. Ruimte bieden aan de mogelijke gevolgen van klimaatverandering, klimaatadaptatie en oplossingen vinden voor de terugloop in biodiversiteit zijn een must en een uitdaging. Voor ons als dé fruitgemeente van Nederland liggen er echter ook kansen. Een duurzame, biodiverse omgeving die een aantrekkelijke werking heeft op recreatie en toerisme biedt een prettige woon- en werkomgeving en economische waarde.*
- 4. Schoon & Circulair:** *In een schone, circulaire gemeente worden alle materialen hergebruikt, staat recycling op een voetstuk en zijn er geen gemeentelijke afvalwagens meer, maar noemen we deze grondstoffenophaalvoertuigen. Door als gemeente zowel de rol van regisseur, als facilitator op te pakken en hierin het voortouw te nemen, worden zowel de eigen organisatie als de lokale bedrijven aangespoord om circulair te gaan onder nemen. De circulaire gemeente genereert nieuwe werkgelegenheid, heeft een positieve economische impact en draagt actief bij aan een duurzame en schone samenleving.*

3.2. Prestatie indicatoren

De genoemde projectonderdelen binnen de transitielijnen zijn op basis van expert judgement beoordeeld aan de hand van kwalitatieve prestatie indicatoren. Hierbij wordt het effect van het project op een uniforme manier beschouwd op de volgende vier indicatoren:

1. Kiezen voor draagvlak

"Iedereen meekrijgen is erg belangrijk", was een veel gehoorde term in de gesprekken die we hebben gevoerd voor het opstellen van deze visie. Eén van de uitgangspunten van de duurzaamheidsvisie is het handelen vanuit de kracht van de samenleving. We passen deze zogenaamde B2030 aanpak zoveel mogelijk toe in de projecten en schatten het hebben van draagvlak voor het project vooraf in.

2. Gaan voor innovatie

Wij willen experimenteerruimte bieden voor vernieuwing, verbinding en innovatie. Daarmee mogen projecten een bepaald (ingecalculeerd) risico met zich meedragen. Bovendien mogen projecten ook trajecten zijn, omdat duurzaamheid nooit af is.

3. Ontkokeren, integraal denken, integraal handelen

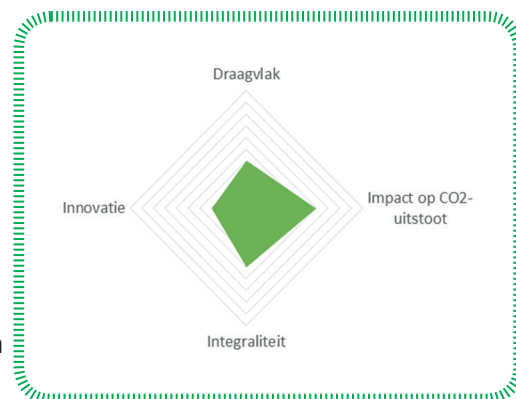
Vanuit het ecosysteem denken vinden we het belangrijk om als samenleving te leren denken in duurzame oplos-

singen. Het ecosysteem denken verplicht ons als gemeente om in onze projecten multidisciplinair (of discipline overstijgend) te werken. Alleen op die manier worden kansrijke projecten ook daadwerkelijk gerealiseerd. Voor elk project is vooraf beschouwd in hoeverre dit bijdraagt aan ontkoking en een integraal resultaat.

4. Impact op energie

Sommige projecten hebben enorme impact op de reductie van CO₂-emissie of de opwekking van duurzame energie. In het kader van duurzaamheid en het streven naar energieneutraliteit is de impact van projecten op energie essentieel. Elk project wordt daarop gewaardeerd en indien nuttig of noodzakelijk ook getoetst.

Elk individueel projectblad is voorzien van een schematische weergave (type spinnenwebmodel) waarop in één oogopslag zichtbaar is wat het effect van het project op elke genoemde prestatie indicator is. Deze waarde is bepaald op basis van de deskundige mening van het kernteam c.q. de projectbeschrijvers.

3.3. Puur & Samen

In 2030 wordt er feest gevierd in Borsele. Feest omdat er heel wat duurzame projecten op gang zijn gebracht; er steeds meer energieneutrale dorpshuizen en (sport)verenigingen zijn, er rijden elektrische dorpsauto's rond, er zijn goede verbandingen tussen (muziek)scholen, (sport)verenigingen en naschoolse opvang op de (sport)clubs en verenigingen. Door actief samen te blijven werken met inwoners, bedrijven, maatschappelijke organisaties zijn tal van andere duurzame verbandingen van de grond gekomen. Zoals de intensievere samenwerking met het bedrijfsleven en de prominente rol van de Jongerenraad in Borsele. Trots zijn we op de het bundelen van lage energielasten, lage woonlasten en de circulaire economie middels het equivalent van de voedselbank. Deze transitielijn heeft ervoor gezorgd dat energielasten financieel beheersbaar en acceptabel zijn voor gezinnen met lage inkomens.

3.3.1 Inleiding

Door samen te werken bereik je meer. Samenwerking op het gebied van duurzame mobiliteit, zwerfafval, zonne-akkers, biodiversiteit, Nul op de Meter en nog veel meer brengt duurzame verbandingen tot stand in de Borselse gemeenschap. Scholen met (sport)verenigingen en cultuur, dorpsraden met ondernemers, jongeren met verzorgingshuizen.

De transitielijn Puur & Samen loopt als een rode draad door de andere transitielijnen heen. Het is een 'way of life', een aanpak, die maakt dat deze duurzaamheidsvisie en bijbehorend uitvoeringsprogramma niet 'slechts' een bundeling van projecten is, maar doordringt tot in de haarvaten van de samenleving.

Speciale aandacht bij deze transitielijn krijgen de jongeren, een moeilijk te bereiken doelgroep op het gebied van duurzaamheid. Duurzaamheid heeft namelijk ook alles met aantrekkelijkheid te maken. Als je de gemeente levend en vitaal wil houden, heb je jongeren nodig en is het goed om je af te vragen hoe aantrekkelijk het voor jongeren is om in de dorpen te blijven wonen. Hoe snel is het internet thuis, hoe makkelijk bereik je de stad, hoe laag zijn de woonlasten, en hoe ver zijn de scholen en andere voorzieningen van huis?

Binnen het in de inleiding genoemde ecosysteemdenken is dit een relevante kwestie. Leren samenwerken, leren over de (natuurlijke) systemen waarin we leven en de dynamiek daarvan, leren ook om samen te werken. Leren om verantwoordelijkheid te nemen en leren om te zorgen om in de eigen behoefte te voorzien, zonder daarbij het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen. Het is vooral ook aan de jonge generatie om deze vitaliteit en het continue leren in het (eco)systeem in te brengen.

3.3.2 Doelstelling

■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■ In 2030 is elk dorp actief op het gebied van duurzaamheid: sociale verhoudingen worden gecreëerd en onderhouden die de gemeenschap toekomstbestendig maken.

3.3.3 Onze aanpak

Om de doelstelling te verwezenlijken hebben we nieuwe werkwijzen en tools nodig. We moeten anders denken en handelen: meer vanuit het perspectief van de inwoner en in dienst van de ambities.

Stimulering

We stimuleren duurzame plannen en zetten kennis, expertise en tools in om zuinig en multifunctioneel ruimtegebruik te bevorderen, om de natuur te versterken en duurzaamheid in bouwplannen te verzekeren.

Samenwerking

We betrekken de bewoners, onder andere via de dorpsraden en sportverenigingen, actief bij plannen in de woonomgeving met speciale aandacht voor de duurzame leefomgeving.

3.3.4 Projecten:

- 1. Duurzame mobiliteit:** Samen met inwoners, bedrijven en buurgemeenten onderzoeken we de mogelijkheden van verdere verduurzaming van de mobiliteit. Hierbij bekijken we alternatieve en/of extra vervoermiddelen, duurzame brandstoffen, vraaggestuurde mobiliteit, re-routing van vervoersstromen etc. Onderzoekresultaten worden onder andere gedeeld met conventionele aanbieders van vervoerdiensten en de provincie.
RESULTAAT: In 2018/2019 starten wij met het onderzoek naar verduurzaming van de mobiliteit.

- 2. Elektrische dorpsauto:** In de kleine kernen starten we een project op waarbij gekeken wordt naar de mogelijkheden en het gebruik van een of meerdere elektrische deel- of dorpsauto's. Deze dorpsauto's dragen enerzijds bij aan een schoner milieu (geen emissies) en anderzijds aan het verbinden van kernen/mensen en voorzieningen. Introduceren van dit deelautoconcept kan mogelijk in samenwerking met het Zeeuws klimaatfonds en het oprichten van een mobiliteitscoöperatie.
RESULTAAT: in 2019 heeft een pilot plaatsgevonden in minimaal één van de Borselse kernen.

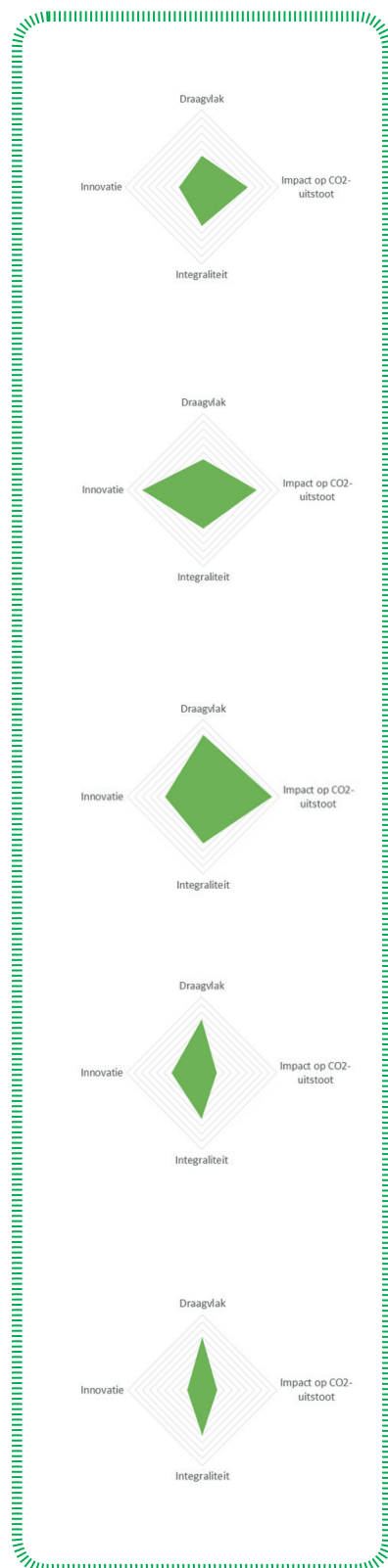
- 3. Aanjaagteam postcoderoosprojecten:** In samenwerking met de dorpen, het bedrijfsleven, Enduris en met andere partijen gaan we de dorpen energieneutraal maken. We richten een aanjaagteam postcoderoosprojecten op om de Rijksregeling Verlaagd Tarief in Borsele optimaal te benutten en diverse gecrowdfunde projecten te realiseren.
RESULTAAT: in 2020/2021 heeft het aanjaagteam minimaal drie postcoderoosprojecten gerealiseerd.

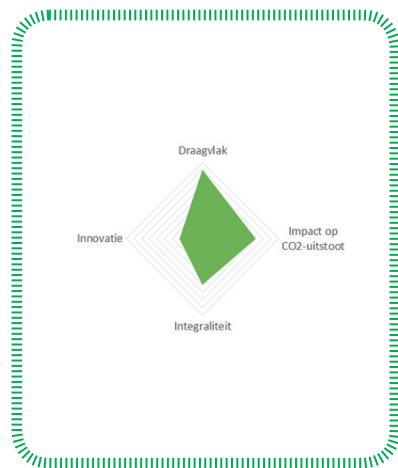
- 4. Verbindende dorpstuinen (in plaats van stadstuinen):** Jong en oud houden samen de dorpstuinten bij en gebruiken de groenten voor gezamenlijke maaltijden in het dorps huis. Het groenafval in het dorp wordt gebruikt voor compost om de dorpstuinten te bemesten. De dorpsraden initiëren de plannen en de gemeente faciliteert onder andere in het beschikbaar stellen van locaties.
RESULTAAT: in 2021 zijn in minimaal 5 kernen verbindende dorpstuinen gerealiseerd.

- 5. Sociale duurzaamheid:** De verbindende (sport)clubs. Dit samenwerkingsproject tussen kinderopvang, school en sportclubs maakt het voor kinderen makkelijker om aansluitend op school te bewegen. Voor ouders hoeft er minder tussen de kernen heen en weer gereisd te worden en blijft er meer tijd over voor sociale activiteiten.
RESULTAAT: in 2019 is gestart met een initiatiefgroep die tenminste één sociaal innovatief project realiseert waarbij naschoolse opvang en bewegen worden gecombineerd.

6. **Energie-Sociaal 2.0:** Samen met het Zeeuws klimaatfonds en Zeeuwind stellen we een actieplan op om inwoners op bijstandsniveau niet in de kou te laten zitten. De energiebank is een relevant onderdeel in dit actieplan. De insteek is dat verduurzaming van de woningbouw (koop- en huurwoning) ook bij inwoners met een lager inkomen wordt opgepakt. We initiëren een relatie tussen apparaat leveranciers, de woningbouwcorporatie en de energiecorporaties. De veelal dure lage energiegebruikers (bijvoorbeeld een warmtepomp-was machine) worden via bijvoorbeeld een bruikleen constructie bereikbaar voor lagere inkomens. Hiermee voorkomen wij dat zij het 'kind van de energierekening' worden. **RESULTAAT:** In 2020 is het project 'Energie voor inwoners met een smalle beurs' in uitvoering.

7. **Duurzame Dorpsateliers:** Inwoners, bedrijven, organisaties en de gemeente werken gezamenlijk aan een duurzame en leefbare inrichting van de dorpen. In lijn met projecten als Duurzaam Diekendamme en het programma B2030 zullen we inwoners van wijken en dorpen op de beken de wijze uit blijven nodigen om samen invulling te geven aan de verduurzaming van hun leef-omgeving. Ook het streven naar energieneutrale kernen valt daaronder. De duurzame dorps-ateliers zijn dus geen nieuw vehikel, maar worden geïntegreerd met bestaande samenwerkings-vormen.

RESULTAAT: Wij sluiten aan op bestaande initiatieven en blijven actief inzetten op participatie en samenwerking met inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties.

8. **Global goals en Maatschappelijk Verantwoord Inkopen:** In het kader van 'Global Goals' (zie ook bij internationaal beleid in paragraaf 2.3) – 17 duurzame ontwikkelingsdoelen om de wereld tot een betere plek te maken in 2030 - worden samen met Sociaal beleid drie projecten geformuleerd die bijdragen leveren aan de Global Goals. In dit kader wordt ook het gemeentelijk inkoop beleid herzien op het gebied van Maatschappelijk Verantwoord Inkopen. **RESULTAAT:** Minimaal drie projecten die bijdragen aan de Global Goals.

3.4 Fris & Energiek

In 2030 is Borsele als organisatie geheel energieneutraal en zijn we hard op weg om ook als gehele gemeente energieneutraal te worden. Na forse stappen te hebben gezet op het gebied van energiebesparing wordt de resterende energiebehoefte van inwoners, bedrijven en organisaties inmiddels voor een substantieel deel duurzaam opgewekt. Vrijwel alle dakpotentieel is benut, maar ook diverse zonne-akkers (waaronder die bij De Westerscheldetunnel) op anders onbruikbare gronden sieren ondertussen het grootschalige polderlandschap, als ware het fruitboomgaarden waar energie wordt geoogst. Ook tal van windmolens maken deel uit van de duurzame energiemix in de gemeente, waarbij de eerste echte jongerenwindmolen van Nederland het meest in het oog springt. Veel jongeren profiteren van de opbrengsten van deze molen. Het voorbeeld dat de gemeente gaf door haar organisatie energieneutraal te maken, is door tal van bedrijven en instellingen gevolgd.

3.4.1 Inleiding

Het energiegebruik in Borsele – exclusief de industrie - was in 2015 ongeveer 2200 Tj (Terajoule, bron klimaatmonitor). Dat is vergelijkbaar met het elektriciteitsgebruik van 65.000 huishoudens. Iets meer dan de helft daarvan kwam voor rekening van het verkeer. De gebouwde omgeving neemt grotendeel het andere deel van het energiegebruik voor haar rekening. Voor de beeldvorming is het goed om te beseffen dat indien Borsele dit energieverbruik 100% duurzaam wil opwekken met zonnepanelen, daar zo'n 500 hectare zonne-akker voor nodig is. De gemeente Borsele heeft een oppervlakte van 19.400 ha, de zonne-akkers zouden dan ongeveer 2,5% van het totale oppervlak van onze gemeente in beslag nemen. Een andere denkbare optie is het plaatsen van 80 windmolens (van 3 MW), of een mix van bovenstaande, al dan niet aangevuld met andere vormen van duurzame energie zoals biomassa of getijde-energie (klimaatmonitor/CBS). De eerste stap echter om te werken aan de energietransitie is uiteraard energiereductie. Door een forse reductie (besparing bij bedrijven, woningen en in de mobiliteit) zijn uiteindelijk minder duurzame opwekkers nodig.

De energietransitie komt in Nederland, en ook in Borsele, langzaamaan op gang. Energiebesparingsprojecten beginnen effect te sorteren, zonnepanelen en windmolens beginnen normaal te worden. In 2017 staat er maar liefst 50 MW aan windmolens in Borsele, zo'n 17 windturbines in totaal. Het totaalvermogen zonnepanelen in 2015 (meest recente gegevens) bedroeg 4,8 miljoen Wp, goed voor het elektriciteitsgebruik van zo'n 1250 huishoudens (omgerekend 190 kWh per inwoner). Vooral in 's-Gravenpolder, Heinkenszand en Ovezande zijn al veel (absolute aantallen) zonnepanelen geïnstalleerd. Voor warmtepompen in Borsele tenslotte, is in 2017 38 maal ISDE-subsidie verstrekt.

De gemeente Borsele heeft uiteraard geen onbegrensde mogelijkheid om te sturen op energiereductie, maar zij wil op basis van deze duurzaamheidsvisie haar cirkel van invloed vergroten. Stap één daarbij is de aanpak van de eigen gemeentelijke gebouwen (voorbeeldfunctie), die op basis van een gemeentelijk stappenplan zo snel mogelijk energieneutraal zijn. Maar we willen meer doen, ook in samenwerking met andere partijen. Belangrijk hierbij is het in kaart brengen van de besparingspotentie en alle duurzame energiepotentie, zoals zonne-energie, windenergie, biomassa en biogas van rioolslib, maar ook duurzame energie uit oppervlaktewater (getijdestroom, en warmte) en zo snel mogelijk starten met de meest kansrijke opties. Voor ieder Borsels dorp wordt de komende vier jaar een routekaart ontwikkeld met daarin nadrukkelijk aandacht voor collectieve opwek, opslag, smart grids en samenwerking met de inwoners van de dorpen. Om andere partijen nog meer in beweging te krijgen streven we ernaar dat er er in nieuwe uitbreidingsgebieden vanaf medio 2018 alleen nog maar gasloos gebouwd gaat worden.

Wij staan open voor het bieden van experimenteerruimte. Zo staan we positief tegenover het gebruik van kleinschalige windenergie in het Sloegebied, tegenover uitwisseling van restwarmte en het gebruik van waterstof. Verder willen we verkennen wat bedrijven en bedrijventerreinen kunnen betekenen in de transitie naar een energieneutrale woonomgeving, energieopslag e.d.

3.4.2 Doelstellingen

- Onze eigen organisatie is zo snel mogelijk volledig energieneutraal (streefdatum 2030), waarmee we een belangrijke inspiratiebron voor anderen vormen.
- Borsele is als gemeente (het gebied), conform het Zeeuws Energieakkoord in 2045 energieneutraal (inclusief mobiliteit, exclusief de industriesector).

3.4.3 Onze aanpak

Inventariseren

We inventariseren samen met de belangrijke stakeholders de stand van zaken betreffende besparing en opwekking.

Weten waar we het over hebben is een belangrijk vertrekpunt. Vanaf deze stand van zaken worden projecten gestart.

Samenwerking

1. We faciliteren de samenwerking tussen betrokken partijen op het gebied van besparing en opwekking. Met name de driehoek 'netwerkbedrijf-grondbezitters-vastgoedbezitters' is een belangrijke waarbij de gemeente kan optreden als facilitator en katalysator.
2. We faciliteren en verbinden (via ons energieloket) de woningeigenaren en betrokken bouwbedrijven die werk maken van de verduurzaming van de woningvoorraad.
3. We betrekken bewoners, onder andere via de dorpsraden, actief bij plannen in de woonomgeving, waarbij aandacht voor de duurzame leefomgeving is.

3.4.4 Projecten

1. Energieneutrale gemeentelijke gebouwen en installaties:

We willen zelf het goede voorbeeld geven en dit laten zien. Middels verdergaande besparingsmaatregelen zoals led-verlichting en duurzame energie worden alle gemeentelijke gebouwen uiteindelijk energieneutraal gemaakt. Daarbij blijven we inzetten op energie besparing in de openbare verlichting. Waar mogelijk werken we met dimbare of dynamische verlichting. Stap 1 in dit traject is goed in beeld te brengen waar we nu staan en wat er nodig is om zo snel mogelijk een energieneutrale, gemeentelijke organisatie te worden. Dit plan wordt in 2018/2019 ontwikkeld.

RESULTAAT: in 2019 is het stappenplan naar een energieneutrale, gemeentelijke organisatie bekend.

- #### 2. Monitoring:
- Meten is weten dus voeren we jaarlijks een monitoring uit. We gebruiken daarvoor onder andere de klimaatmonitor en de GDI-index. Op basis van deze monitoringgegevens kunnen vervolgplannen opgesteld worden. Bij de klimaatmonitor houden we bij hoe de energiereductie van de verschillende sectoren en de duurzame energieproductie vordert. Bij de GDI-index houden we vooral bij wat de Planetfactoren op de index doen. Voor het energiegebruik van de gemeentelijke organisatie (gebouwen, openbare verlichting, pompen en gemalen) wordt indien nodig een aparte monitor ontwikkeld.

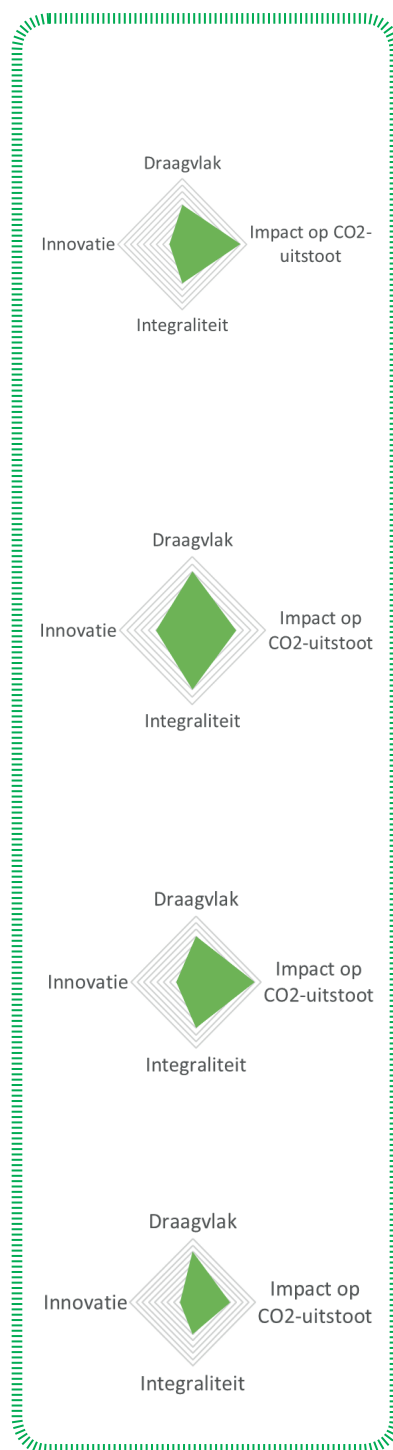
RESULTAAT: jaarlijkse monitor van de belangrijkste energie- en duurzaamheidsfactoren binnen en buiten de gemeentelijke organisatie.

- #### 3. Green Deal:
- We maken nieuwe afspraken met lokale bedrijven, organisaties en maatschappelijke instellingen. Centraal hierin staan de Borselse Green Deals. Duurzaamheidsdeals, tussen gemeente en koploperbedrijven en -organisaties. Dit kunnen deals zijn omtrent onderwerpen als circulaire economie, materiaalgebruik, biodiversiteit, energiebesparing e.d. Door koplopers in het zonnetje te zetten en een 'coalition of the willing' te stimuleren, streven we er naar ook anderen te inspireren.

RESULTAAT: In de periode 2018-2024 worden verschillende Green Deals gesloten.

- #### 4. Het Energieloket:
- Het Energieloket gaan we continueren en meer slagkracht geven door extra communicatieactiviteiten, participatie van lokale en regionale bedrijven en de mogelijkheid van wijkgerichte aanpakken. Particuliere woningeigenaren kunnen we zo op een onafhankelijke wijze blijven adviseren, stimuleren en ontzorgen bij de verduurzaming van hun woning. Het Energieloket heeft een zeer

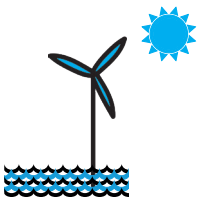

belangrijke rol in de bewustwording rond duurzame energie en energiebesparing.
RESULTAAT: Energieloket 2.0.

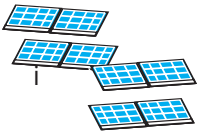
5. **Jongerenwindmolen:** We gaan de eerste jongerenmolen van Nederland realiseren; een molen die genoeg duurzame energie opwekt voor alle jongeren van Borsele en ver daarbuiten. Samen met Zeeuwind, het Zeeuws klimaatfonds, de jongerenraad en de plaatselijke Rabobank werken we dit plan de komende tijd uit. Het betreft hier een nieuwe of een bestaande molen. Het concept stoelt op het oude Zilvervloot-sparen en kan makkelijk gecombineerd worden met leeraspecten rond duurzame energie voor jongeren.
RESULTAAT: in 2020 heeft Borsele haar jongerenwindmolen.

6. **Actieplan duurzame energie:** Samen met het Waterschap Scheldestromen, maar ook met andere grondbezitters en vastgoedeigenaren stellen we het actieplan duurzame energie op. Doel is om alle duurzame energie-opties – biomassa, zon, water, wind, bodem - in kaart te brengen. Speciale aandacht daarbij hebben de ruimtelijke aspecten. Na de inventarisatie ontwikkelen we een routekaart om de duurzame energie op te wekken.
RESULTAAT: In 2018-2020 heeft de gemeente samen met waterschap en andere grondeigenaren het actieplan duurzame energie opgesteld. Vanaf dit moment starten we met nieuwe duurzame energieprojecten.

7. **Zonnepanelen voor iedereen bereikbaar:** Zoals omschreven binnen de transitieplan Puur & Samen komt er een 'Aanjaagteam postcoderoos projecten'. Uiteindelijk zorgt dit aanjaagteam dat er een gemeente dekkend aantal postcoderoosprojecten is. Zodat zonnepanelen, voor iedereen die dat wilt binnen onze gemeente, bereikbaar zijn.
RESULTAAT: Uiterlijk in 2025 is er een gemeentedeckend aantal postcoderoosprojecten.

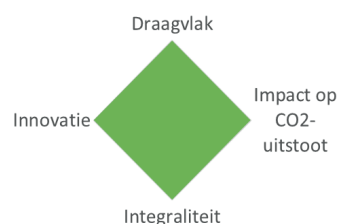
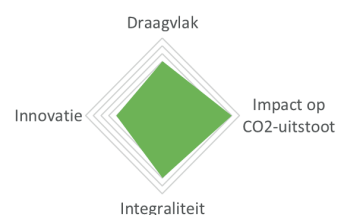
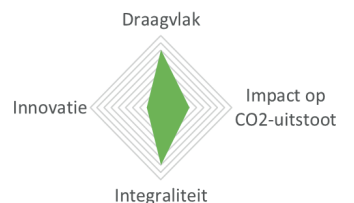
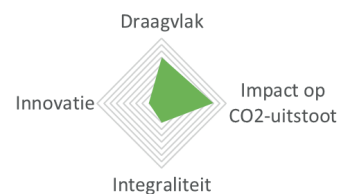
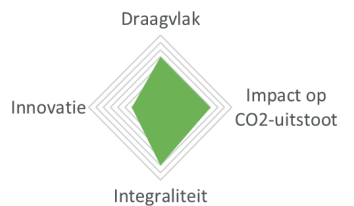
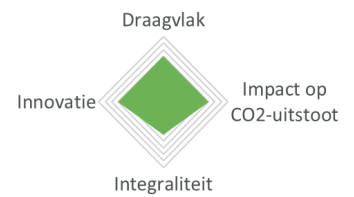
8. **Energiekalender Borsele:** De energiekalender is een marketingtool waarmee bedrijfsleven, inwoners en andere organisaties zien wat de ambities van Borsele zijn op energiegebied, welke energieplannen en onderzoeken – zoals die naar de potentie van het gebruik van restwarmte in het Sloegebied - er zijn en wanneer deze uitgevoerd worden, hoe ver gevorderd zij zijn en hoe men zelf kan bijdragen aan de plannen. De Energiekalender zorgt er ook voor dat draagvlak ontstaat voor de gemeentelijke energieambities.
RESULTAAT: De jaarlijkse Energiekalender Borsele.

9. **Masterplan NoM:** In samenwerking met lokale bouwers en installateurs, architecten, adviseurs, de woningbouwcorporatie e.d. ontwikkelen we een actieplan NoM (Nul op de Meter):. Dit staat voor ons doel om energieneutrale, gasloze, en/of NoM-woningen te realiseren. Zowel binnen de nieuwbouw als de bestaande woningvoorraad. Wij wachten uiteraard niet op de vaststelling van dit actieplan; tot die tijd gaan we dit al actief stimuleren.
RESULTAAT: Uiterlijk in 2020-2021 hebben we een actieplan NoM ontwikkeld.

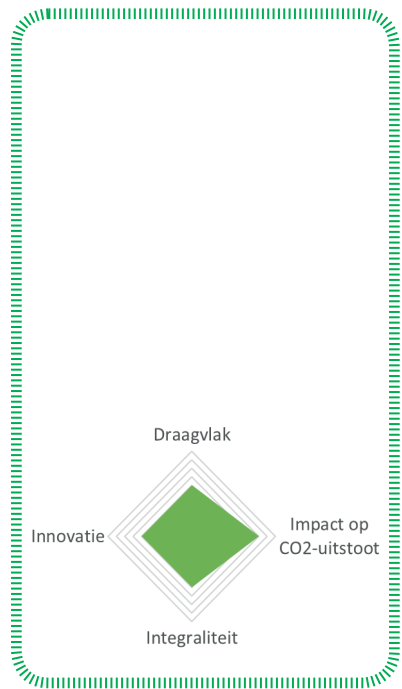
10. **Zelfvoorzienende dorpen:** Borsele zet in op de zelfvoorzienende kernen (qua energievoorziening). Het beeldbepalende karakter van de dorps kernen wordt behouden, en waar mogelijk versterkt door de inzet van esthetische verantwoorde, goed ingepaste duurzame energietechnieken. Hieronder onderzoeken we de opties van zonne-energie, biomassa, aardwarmte, waterstof etc. Naast productie kijken we hierbij naar opslag en transport van energie. We

ontwikkelen ruimteateliers waarin met raad, college en ambtenaren, maar mogelijk ook met inwoners en bedrijven discussiëren over de vraag waar duurzame energie opgewerkt moet gaan worden. Als aanjager ontwikkelen we voor drie dorpen grootschalige zonne-energieprojecten. Op daken of in grootschalige polders en in samenhang met de postcoderoos regeling.

RESULTAAT: in 2020/2022 zijn in minimaal drie Borselse kernen zonneprojecten van ieder minimaal 50.000 WP gerealiseerd (goed voor ongeveer 15 huishoudens). We ontwikkelen ruimteateliers en uiterlijk in 2023 hebben we voor en met ieder dorp een 'routekaart' ontwikkeld. En in 2030 hebben we de eerste drie zelfvoorzienende kernen gerealiseerd.

- 11. Toezicht en handhaving bedrijven:** In samenwerking met de omgevingsdienst (RUD Zeeland) wordt komende jaren prioriteit gegeven aan het actieve toezicht en de handhaving op energiebesparing voor bedrijven. Dit zorgt ervoor dat het Borselse bedrijfsleven minimaal alle energiemaatregelen treft die zich binnen vijf jaar terugverdienen. Zoals al vanaf 1993 (Wet Milieubeheer) verplicht is. RESULTAAT: een energiebesparingstraject om bedrijven de wettelijk verplichte energiebesparende maatregelen te laten treffen.

3.5 Groen & Fruitig

In 2030 is Borsele klimaatbestendig ingericht en daarmee bestand tegen droogte, hitte, en wateroverlast. De land- en tuinbouwsector heeft haar fruitteelt verder verduurzaamd, onder andere door het reduceren van energiegebruik, het beschikbaar houden van voldoende zoet water en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen tot een minimum te beperken en zonder afbreuk te doen aan bijvoorbeeld de kwaliteit van het fruit. De biodiversiteit heeft een hoog niveau en vormt daarmee een belangrijke trigger voor de groeiende stroom toeristen die jaarlijks de Zak van Zuid-Beveland weten te vinden.

3.5.1 Inleiding

Groen en fruitig, wie wil dat nou niet? Iedereen toch, zou je zeggen. En toch is het makkelijker gezegd dan gedaan, óók in fruitgemeente nummer 1 van Nederland. De natuur staat nog steeds onder druk. Planten- en diersoorten, waaronder vele insectensoorten, verdwijnen door minder leefgebied, door het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, de komst van invasieve soorten (exoten) en door klimaatverandering. In de transitielijn Groen & Fruitig gaan we deze trend te lijf met een keur aan groene en fruitige oplossingen en maatregelen. We ontwikkelen een Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie voor een klimaatbestendig Borsele in 2030, door met bouwpartijen afspraken te maken over klimaatbestendig en natuurvriendelijk bouwen. Dit door in navolging op Operatie Steenbreek (zie kader) particuliere tuinen én de openbare ruimte te ontstenen en te 'ontschutten' en door meer ruimte te bieden aan groen en water. Regenwater vangen we op steeds meer plekken op om zo een zoetwatervoorziening in tijden van droogte te hebben en door in ieder dorp koele, schaduwrijke plekken te creëren voor tijden van extreme warmte. Daarnaast creëren we wadi's, groene gevels en groene daken om overvloedig regenwater te bufferen. Wat voor dorpen geldt, geldt ook voor bedrijventerreinen, al zal de aanpak natuurlijk verschillen.

De vergroting van de biodiversiteit in Borsele gaan wij op verschillende manieren en met meerdere partijen, zoals landbouworganisatie ZLTO, SLZ en Natuurmonumenten voor elkaar krijgen. We sluiten ook zoveel mogelijk aan op bestaande initiatieven. Met dorpsraden en lokale natuurorganisaties worden dorpstuinen gerealiseerd; groene oases voor mens en dier die naast een groenbeleving en bewustzijn ook nog appels, peren, walnoten, groenten én leuke contacten met dorpsgenoten opleveren.

Samen met het waterschap, landschapsbeheerders, de provincie, de ZLTO, ondernemers en inwoners ontwikkelen we de 'Honey Highway'. In bermen en op percelen worden kruiden- en bloemrijke mengsels ingezaaid, we werken aan extensief maaibeheer, zorgen voor voldoende insectenhôtels etc. Kortom, onze gemeente is een walhalla voor (bestuivende)insecten, vogels en andere dieren. Essentieel voor ons als fruitgemeente, maar het draagt ook bij aan een aantrekkelijke omgeving voor onze inwoners, bedrijven én toeristen.

Operatie Steenbreek

Operatie Steenbreek wil graag iedereen enthousiasmeren om de eigen tuin te vergroenen. De negatieve gevolgen van verstening brengen zij op tal van manieren onder de aandacht. Denk bijvoorbeeld aan de afbreuk van de biodiversiteit en aan de merkbare klimaatverandering. Minder groen in de tuin betekent ook minder vogels, insecten en andere dieren. Tijdens hoosbuien – waar we steeds vaker mee te maken hebben – moet het regenwater snel worden afgevoerd om overlast te voorkomen. Dit betekent een enorme druk op het riool. Burgers die hun tuin vergroenen dragen een belangrijke bijdrage aan de leefbaarheid van hun buurt. Samen met deelnemende gemeenten, waterschappen en bedrijfsleven deelt Operatie Steenbreek haar kennis en richten zij zich op het veranderen van dit bewustzijn bij burgers met de hoop

3.5.2 Doelstelling

- Borsele koestert en versterkt de toegankelijke, groene, klimaatbestendige en bruikbare buitenruimte voor al haar gebruikers.
- In 2030 zijn - daar waar nuttig of noodzakelijk voor klimaat - ruimtes in de gemeente multifunctioneel ingezet.

3.5.3 Onze aanpak

Innoveren

We promoten, stimuleren en sturen op innovatie. Anders ondernemen en het maken van slimme combinaties gaan hier het verschil maken. We zetten daarom samen met stakeholders in op innovatie in de groene sector.

Faciliteren en opleiden

We sluiten aan bij bestaande initiatieven en initiatiefnemers. We werken actief samen met landschapsbeheerders, het waterschap, de provincie, de ZLTO, ondernemers en inwoners. Waar mogelijk faciliteren we de onderlinge samenwerking tussen verschillende initiatieven en partners.

3.5.4 Projecten

1. **Actieplan bruikbaar groen:** In samenwerking met bewoners, wegbeheerders (provincie, waterschap), de eigen buitendienst, bedrijven en natuurbeherende instanties creëren we een bruikbare (pluk- en eetbare) en groene, klimaatbestendige buitenruimte. Na inventarisatie van geschikte locaties gaan we op zoek naar partijen die deze een multifunctionele invulling willen geven met bruikbaar groen. Met het MBO bespreken we of de studenten ondersteuning kunnen bieden bij de invulling van de locaties.
RESULTAAT: In 2019 is er het Actieplan Bruikbaar Groen.

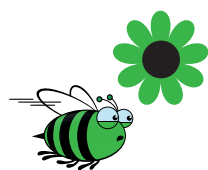
2. **Groene bedrijventerreinen:** Ten behoeve van de biodiversiteit, maar ook voor de werknemers op het bedrijventerrein ontwikkelen we een plan van aanpak om biodiversiteit op bestaande bedrijventerreinen te bevorderen.
RESULTAAT: Uiterlijk in 2021 stellen we een plan van aanpak op voor biodiversiteit op bedrijventerreinen. In 2020 zijn op minimaal twee bedrijventerreinen vergroeningsmaatregelen getroffen.

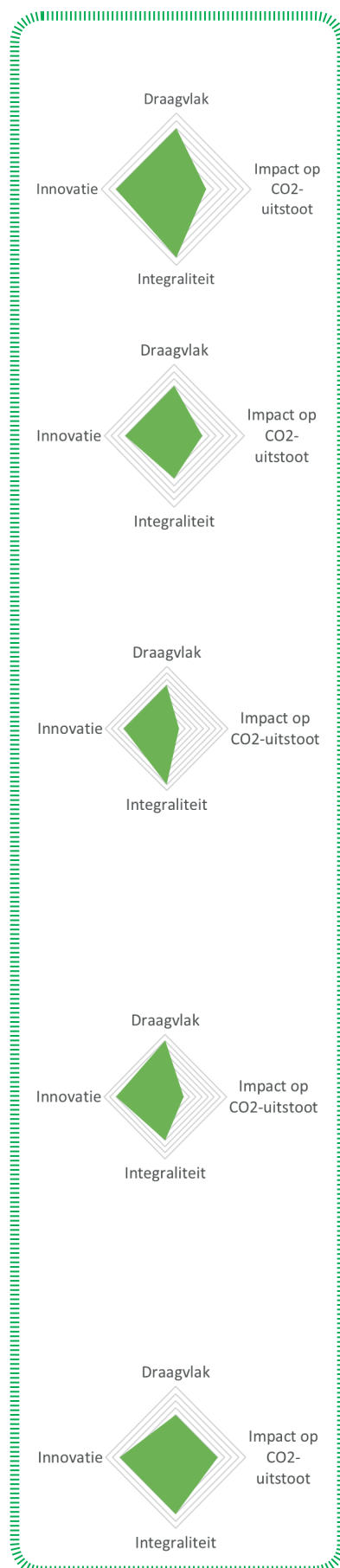
3. **Klimaatbestendig Borsele:** We ontwikkelen een klimaatadaptatieplan voor een Borsele dat bestand is tegen de gevolgen van overstromingen, wateroverlast, droogte en hitte. Het ligt voor de hand om bij het opstellen van dit plan afstemming te zoeken met met buurgemeenten (van Zuid-Beveland) en waterschap. Als gemeente geven we daarbij uiteraard het goede voorbeeld door de openbare ruimte en de eigen gebouwen waar mogelijk klimaatbestendig in te richten. Tegelijkertijd stimuleren we andere partijen (bedrijven en inwoners) om hun percelen ook klimaatbestendig in te richten. Een belangrijke insteek van het plan is dat het niet alleen ingaat op de negatieve effecten van klimaatverandering, maar ook ingaat op de kansen van klimaatverandering, zoals de mogelijke toename van toerisme en recreatie en hogere landbouwopbrengsten vanwege een langer groeiseizoen.
RESULTAAT: Een uitvoeringsprogramma klimaatadaptatie in 2018.

4. **Honey Highway:** In dit project bepaalt de gemeente binnen de bebouwde kom welke bermen ingezaaid kunnen worden met kruiden- en bloemrijke mengsels. Dit wordt vervolgens opgenomen in het wegbeheerders waterschap en/of de provincie. In het project Honey Highway werken we nauw samen met partijen als Natuurmonumenten, ZLTO en Stichting Behoud de Zak van Zuid-Beveland. Naast een grote bijdrage aan de biodiversiteit is dit tevens een kans voor toerisme en recreatie en dé manier om ons als fruitgemeente te profileren.
RESULTAAT: in 2020-2022 staat het Borselse traject van de Honey Highway grotendeels in de steigers.

5. **Duurzame fruitteelt:** We starten samen met ZLTO en een of meerdere onderwijsinstellingen een onderzoek, waarbij gekeken wordt hoe fruitteelters ondersteund kunnen worden in de verdere verduurzaming van hun activiteiten. Het doel is om te komen tot een convenant of deal met de sector in Borsele. Daarbij wordt naar het brede duurzaamheidspallet gekeken, naar energiebesparing (bijvoorbeeld ten aanzien van koeling), duurzame energie, biodiversiteit, naar de opslag en beschikbaarheid van zoet water, en

waar mogelijk het terugdringen van het gewasbeschermingsmiddelen- of bestrijdingsmiddelengebruik.

RESULTAAT: In 2019 is een plan van aanpak ontwikkeld om van de Borselse fruitteeltsector een voorbeeld in Nederland te maken. In 2019 zijn de uitkomsten van het onderzoek bekend.

3.6 Schoon & Circulair

In 2030 is circulair inkopen bij ons de norm. Dat heeft in al die jaren al tot heel wat mooie resultaten geleid, zoals de inkoop van licht in plaats van verlichting en mobiliteit in plaats van voertuigen. Dat resulteerde in beter licht, maar ook tot forse energiebesparing. Door het breed uitventen van de circulaire gedachte, hebben ook andere organisaties in Borsele de circulaire principes omarmd. Zo is het Sloegebied een landelijk voorbeeld voor de circulaire economie geworden voor de manier waarop bedrijven elkaars reststromen en grondstoffen (her)gebruiken en heeft de nieuwe grondstoffeninzamelaar (voorheen afvalinzamelaar genoemd) samen met de inwoners de hoeveelheid restafval tot een minimum beperkt.

3.6.1 Inleiding

We onderschrijven de noodzaak om de economie circulair te maken en zetten daarbij in op:

- A. Het zo zuinig mogelijk omgaan met (schaarse) grondstoffen en energie;
- B. Het tot een minimum beperken van schadelijke emissies;
- C. Het stimuleren van innovaties en initiatieven die de circulaire economie in de gemeente versnellen;
- D. Het ontwerpen van een circulair innovatieprogramma dat de circulaire koplopers in onze gemeente een podium biedt. Marktpartijen hebben hierin het voortouw genomen. Wij zijn hieraan ondersteunend geweest. Samenwerken en versneld inzicht opdoen, hebben geleid tot zichtbare resultaten op korte termijn.

Om de transitie naar een circulaire economie daadwerkelijk mogelijk te maken, moeten we als gemeente niet alleen faciliterend en regisserend optreden, maar ook een voorbeeldfunctie vervullen.

3.6.2 Van afval naar grondstof

De landelijke doelstelling is 75% afvalscheiding en maximaal 100 kg huishoudelijk restafval per persoon per jaar in 2020. Een nieuwe contractperiode voor de afvalinzamelaar betekent een mooie kans om de afval- of grondstoffeninzameling meer circulair in te richten: maximaal inzetten op preventie, ecodesign, nieuwe recycle-technieken, meer afvalscheiding en maximale recycling. Dat zorgt voor een beter scheidingsgedrag, een betere bestemming van de reststromen én – niet onbelangrijk – lagere lasten voor de inwoners. In deze nieuwe wijze van grondstoffeninzameling, waarbij ‘omgekeerd inzamelen’ (meer aandacht voor het inzamelen van herbruikbare stoffen) een belangrijk element vormt, wordt tegelijkertijd ingezet op biomassa uit de gemeente voor de landbouw ter verbetering van het organisch stofgehalte van de bodem.

Huishoudelijk afval per persoon per jaar

In Nederland gooien we jaarlijks ongeveer 489 kilo afval per persoon weg. Zo'n 258 kilo daarvan is gescheiden ingezameld afval, zoals papier, glas, plastic en gft-afval. Het overige afval bestaat uit 30 kilo grof huishoudelijk afval en 200 kilo restafval. Uit het restafval wordt bij de afvalverwerking nog ongeveer 4,5 kg aan metalen verpakkingen en 1,4 kg aan kunststof verpakkingen en drankenkartons gehaald voor recycling (cijfers 2015, CBS).

3.6.3 Slimme en duurzame mobiliteit

Ook duurzame mobiliteit kunnen we scharen onder het circulaire gedachtegoed, maar meer nog onder het thema ‘schoon’. Bij duurzame mobiliteit wordt immers zuinig omgegaan met energie en grondstoffen. De bereikbaarheid en de beschikbaarheid van vervoersopties vinden we in Borsele belangrijk. Door het slim benutten van bestaande infrastructurele netwerken houden we de dorpskernen bereikbaar. Daarbij ligt de focus op duurzaam vervoer, zoals de (elektrische) fiets, schoon openbaar vervoer en elektrisch vervoer. Zodra de mogelijkheden van slimmer benutten volledig zijn ingezet, gaan we over tot investeringen in nieuwe infrastructuur. Hieraan wordt in deze visie geen aandacht geven, wel kan dit plaats krijgen in het op te stellen mobiliteitsplan.

3.6.4 Doelstelling

De circulaire economie en de duurzame onderneming zijn in 2030 de norm in Borsele. Dat betekent dat duurzaam materiaalgebruik gemeengoed is en dat (lokale) kringlopen een belangrijk uitgangspunt zijn bij gebruik en inzet van materiaal.

3.6.5 Onze aanpak

Kennis vergroten

De transitie naar een circulaire economie en het verbeteren van een schone leefomgeving stukt vaak door het ontbreken van kennis en best-practices: hoe vertaalt een organisatie de kennis naar de praktijk? Wij stimuleren opleidingen en kennisdeling bij partijen die nu al, of in de toekomst gaan werken aan, een circulaire en schone leefomgeving.

Samenwerking

We faciliteren (via diverse betrokken afdelingen) de samenwerking tussen bedrijven, organisaties en dorpskernen. Voorbeelden hiervan kunnen zijn het faciliteren of opzetten van kanseninventarisaties en haalbaarheidsstudies.

3.6.6 Projecten

- 1. Slim, gezond en duurzaam vervoer:** Het gemeentelijk duurzame mobiliteitsplan maakt duidelijk aan welke knoppen wij als gemeente kunnen draaien om inwoners, eigen medewerkers, bezoekers en bedrijven maximaal te laten kiezen voor slim, gezond en duurzaam vervoer. De meest duurzame vervoerswijzen – fiets, e-bike, openbaar vervoer en zero-emissionauto's - faciliteren we dáár waar mogelijk. Met campagnes omtrent gedragsbeïnvloeding, wenseninventarisaties onder de bevolking en bedrijfsleven en met regionaal overleg met de concessiehouder openbaar vervoer stimuleren we slim, gezond en duurzaam vervoer. Tenslotte krijgen meer dorpen een eigen (openbaar) laadstation. Dit moet onze gemeente aantrekkelijker maken voor de elektrische autobezitter. **RESULTAAT:** in 2020 heeft de gemeente het duurzame mobiliteitsplan vastgesteld en hebben meerdere kernen een eigen (openbaar) laadstation voor elektrische voertuigen.

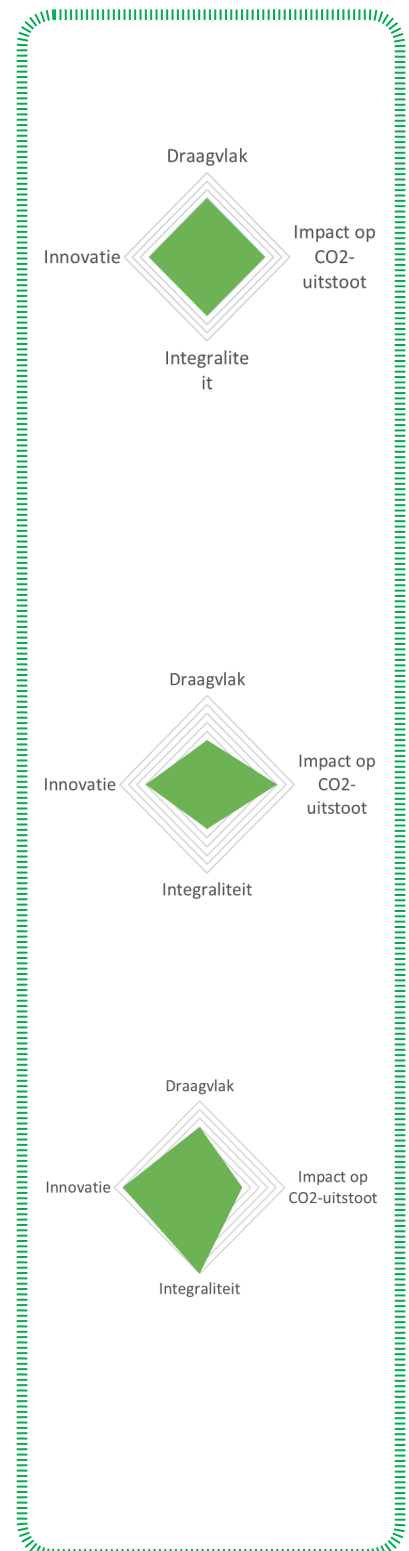
- 2. Circulair Innovatieprogramma:** In het circulair innovatieprogramma wordt een netwerk van koploperbedrijven, instellingen en andere partijen opgebouwd. In dit netwerk waar men niet alleen maar haalt, maar zeker ook iets brengt, staat 'leren met en van elkaar' centraal. Alsmede het ontwikkelen van aansprekende, nieuwe initiatieven. Periodieke bijeenkomsten, inspiratielunches, jaarlijkse excursies en nieuwsbrieven maken onderdeel uit van het programma, met een centrale rol daarin voor een lokale Green Deal, waarin de gemeente vastlegt een circulaire gemeente te willen zijn en andere partijen oproept het voorbeeld te volgen. Nadrukkelijk wordt rekening gehouden met de grootte van de bedrijven en geldende wet- en regelgeving. **RESULTAAT:** In de periode 2019-2021 wordt het circulair innovatieprogramma van kracht.

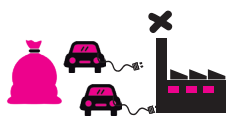

- 3. Circulaire economie binnen de gemeentelijke organisatie:** Als gemeente geven we het goede voorbeeld door circulair in te kopen. Bij circulair inkopen kunnen we denken aan het stimuleren van hergebruik of de aanschaf van bijvoorbeeld vervoer in plaats van voertuigen en het leasen printers in plaats van ze te kopen. Hierbij blijft de leverancier/producent eigenaar en verantwoordelijk voor de verwerking en het hergebruik van materialen. **RESULTAAT:** vanaf 2021 koopt de gemeente Borsele producten en diensten in volgens de principes van de circulaire economie.

- 4. Circulaire verduurzaming bedrijventerreinen:** Niet alleen voor het Sloegebied, maar voor alle gemeentelijke bedrijventerreinen gaan we partijen – ondernemers, onderwijs en organisaties – uitdagen om verdergaande verduurzaming en de principes van circulaire economie te omarmen. Dit omvat onderwerpen als vergroening van

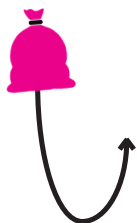

het bedrijventerrein, elektrische auto-pool, gebruik maken van elkaars reststromen, energiezuinige productieprocessen, biodiversiteit, waterberging e.d. Daar waar we mogelijkheden denken te zien, faciliteren we met haalbaarheidsstudies. Dit moet onder andere leiden tot een plan van aanpak voor energieneutrale bedrijventerreinen.

RESULTAAT: We ontwikkelen een plan van aanpak 'verduurzaming bedrijventerreinen'. Overeenkomstig de uitkomsten van de Zeeuwse Energiedialoog is het eerste lokale bedrijventerrein in 2025 energie-neutraal. In 2045 zijn ze dit allemaal.

- 5. Van afval naar grondstof:** Afval wordt meer en meer een grondstof. Met onze contracten voor inzameling en verwerking van huishoudelijk afval kunnen de circulaire principes binnen afval- of grondstoffeninzameling en verwerking stimuleren. Dat houdt in maximaal inzetten op preventie, ecodesign, meer afvalscheiding en maximale recycling. Samen met onze buurgemeenten en/of de OLAZ onderzoeken we de mogelijkheden hiertoe binnen toekomstige contracten met inzamelers/ verwerkers.

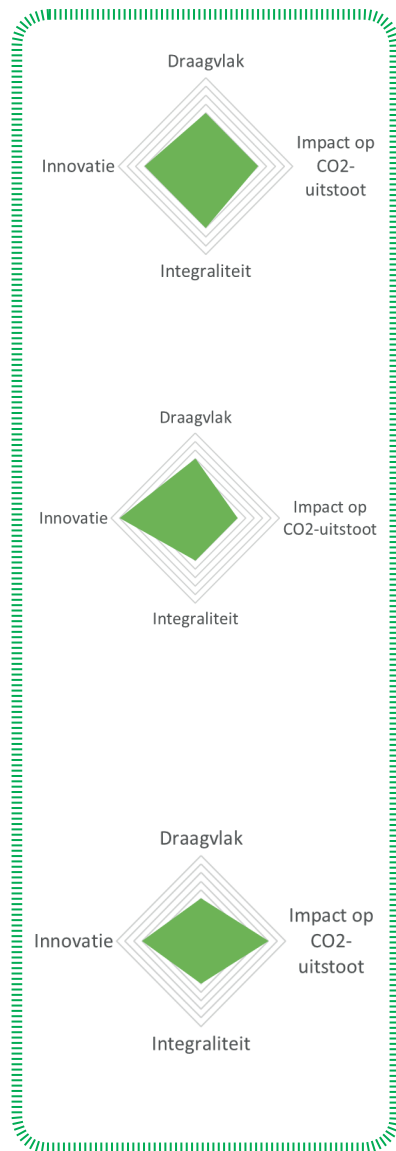

RESULTAAT: In de periode 2018-2022 onderzoeken we doorlopend de mogelijkheden van meer circulaire principes binnen onze afvalinzameling en verwerking. Specifiek binnen nieuw te sluiten contracten.

- 6. Repair Cafés:** In veel plaatsen in Nederland zijn ze inmiddels niet meer weg te denken; de repair cafés. Een repair café is een bijeenkomst, al dan niet in een mobiele variant, die draait om repareren, georganiseerd op buurtniveau. Men kan er meegebrachte, kapotte spullen repareren met hulp van vrijwilligers. Doelstellingen zijn het verkleinen van de afvalberg, het behouden van kennis over repareren en het versterken van de sociale cohesie. De gemeente stimuleert en ondersteunt lokale initiatieven.

RESULTAAT: in 2020 zijn in minstens drie kernen op regelmatige basis (mobiele) repair cafés.

HOOFDSTUK 4: EVALUATIE EN MONITORING

4.1 Inleiding

Het uitvoeringsprogramma wordt jaarlijks geëvalueerd en geactualiseerd. Dit is noodzakelijk om te kunnen anticiperen op toekomstige ontwikkelingen en om het programma bij te sturen. Het past ook in het beeld dat het bij duurzaamheid niet alleen gaat om concrete projecten met een duidelijk einddoel, maar dat het vooral gaat om het inslaan van een nieuwe weg. We kennen de ambities, maar wat dat concreet betekent is nog niet bekend. Binnen lopende projecten wordt evaluatie en monitoring opgenomen in de projectplannen.

4.2 Monitoring

Graag willen we als gemeente weten waar we staan en wat de effecten zijn van de projecten. Wanneer dat bijvoorbeeld gaat om het energiezuinig maken van de eigen gebouwen is dit evident, maar ook in onze rol als facilitator of stimulator is het belangrijk de voortgang te kennen. Alleen dan kun je als gemeente de juiste facilitering bieden of een goede stimulans zijn.

Het meten van prestaties binnen duurzaamheid is niet eenvoudig en soms zelfs niet goed mogelijk. Dit heeft er onder andere mee te maken dat niet alle gegevens gemeten worden. Voorbeelden van meetbare resultaten: het aantal woningen met energielabel B, het gemiddeld aantal kilo afval per huishouden per jaar. Voor de monitoring van de effecten op het gebied van duurzaamheid en energie gebruiken we de volgende instrumenten: de monitoringtool voor het gemeentelijk energieverbruik, de jaarlijkse energiekalender, de landelijke Klimaatmonitor, die zich meer richt op de effecten van duurzame energiemaatregelen binnen een gemeente, en de Gemeentelijke Duurzaamheidsindex (GDI), waarbij de gemeente over het gehele duurzaamheidsspectrum wordt vergeleken met andere gemeentes. Per project wordt projectspecifieke monitoring ingericht.

4.2.1 Klimaatmonitor

De Klimaatmonitor is een monitoringportaal van het Rijk dat gegevens voor de monitoring van lokaal en regionaal klimaat- en energiebeleid presenteert. Het energieprofiel van de gemeente wordt jaarlijks via de netbeheerder en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) bijgehouden.

4.2.2 Gemeentelijke duurzaamheidsindex

Al jaren wordt landelijk de Gemeentelijke DuurzaamheidsIndex (GDI) bijgehouden door de Stichting Duurzame Samenleving. 24 duurzaamheidsindicatoren, van sociale zekerheid tot de CO₂-uitstoot door het wegverkeer, worden hier voor iedere gemeente gemonitord. Uit de GDI-2017 blijkt dat we het goed doen op het gebied van hernieuwbare energie in vergelijking met de rest van Nederland; we mogen daar zelfs koploper worden genoemd (zie bijlage 2 voor meer gegevens van de GDI-2017 voor Borsele). Voor de beeldvorming is het goed om te beseffen dat indien Borsele het huidige energieverbruik voor 100% duurzaam wil opwekken, daar zo'n 500 hectare zonne-akker voor nodig is. Een andere denkbare optie is het plaatsen van 80 windmolens (van 3 MW), Of een mix van bovenstaande, al dan niet aangevuld met andere vormen van duurzame energie zoals biomassa of getijde-energie (klimaatmonitor/CBS).

4.2.3 Nieuwe monitoringsinstrumenten

Gedurende de uitvoering van deze visie zullen we een tweetal extra monitoringsinstrumenten (door)ontwikkelen. Namelijk de Energiekalender en de monitoring van ons eigen energieverbruik.

BIJLAGE 1: WERKWIJZE EN ONTSTAAN VAN DEZE VISIE

Voor het opstellen van deze duurzaamheidsvisie is gewerkt met een kernteam en een stuurgroep. Het kernteam bestond uit de duurzaamheidscoördinator en een adviseurs van HetEnergieBureau. De stuurgroep bestond uit de wethouder Duurzaamheid, de algemeen directeur, het afdelingshoofd Ruimtelijke Ontwikkeling en de duurzaamheidscoördinator. Vanuit het kernteam zijn de tussentijdse resultaten gedeeld en afgestemd met de Stuurgroep. Het kernteam is aan de slag gegaan met het vergaren van de wensen en ideeën van alle betrokkenen: bewoners, bedrijven, maatschappelijke organisaties en de medewerkers van de gemeente Borsele zelf. Daarbij is de volgende weg bewandeld:

- Er zijn interviews gehouden met medewerkers van de gemeente Borsele, met stakeholders van maatschappelijke organisaties en met bedrijven;
- Er is gesproken met diverse dorpsraden en onderzocht wat bij hen leeft ten aanzien van duurzaamheid;
- Op basis hiervan is een eerste selectie gemaakt van thema's en doelstellingen;
Met de medewerkers van de gemeente is daarin vervolgens een verdiepingsslag gemaakt naar transitielijnen;
In overleg met de stuurgroep zijn de doelstellingen verder aangescherpt;
- Tot slot is nog aanvullende informatie opgehaald uit de gemeenteraad via een raadsinformatieavond.

We hebben voor deze aanpak gekozen om een breed draagvlak te creëren voor de duurzaamheidsvisie. Als de visie er is begint het echte werk eigenlijk pas. De doelstellingen zijn bepaald en dan hebben we al onze partners (bewoners, ondernemers, organisaties) hard nodig om die ook te behalen.

BIJLAGE Z: GEMEENTELIJKE DUURZAAMHEIDINDEX VOOR BORSELE

In de GDI-2017 valt te zien dat Borsele in vergelijking met het landelijk gemiddelde erg hoog scoort ten aanzien van hernieuwbare energie. Op het gebied van energiegebruik (en –besparing) scoort Borsele nét boven het landelijk gemiddelde (is beter). Ook op de indicatoren afvalscheiding, veiligheid, burgerparticipatie, sport, sociale zekerheid, onderwijs, minima, werkloosheid doet Borsele het bovengemiddeld goed. Natuur, gezondheid, ver-
voerwijze en huishoudelijk afval daarentegen, doen het volgens de GDI-monitor minder goed in Borsele (bron: GDIindex.nl).

Als we verder inzoomen op het thema energie dan maken we daar gebruik van de gegevens van de klimaatmonitor (www.klimaatmonitor.nl). Het energiegebruik in Borsele was in 2015 ongeveer 2200 TJ (Terajoule, exclusief industrie) vergelijkbaar met het elektriciteitsgebruik van 175.000 huishoudens (te vergelijken met een stad als Breda). Ruwweg de helft daarvan kwam voor rekening van het verkeer. Ook de gebouwde omgeving neemt een groot deel van het energiegebruik voor haar rekening. Bij die gebouwde omgeving zien we wel enkele gunstige ontwikkelingen. Het gas-, maar ook het elektriciteitsverbruik is daar de afgelopen vijf jaren aanzienlijk gedaald. Iets vergelijkbaars zien we in de commerciële dienstverlening, al is de daling daar minder duidelijk. In de publieke dienstverlening (gezondheidszorg, onderwijs, etc.) is die dalende trend veel minder waarneembaar.

Borsele doet het op het gebied van hernieuwbare energie erg goed in vergelijking met de rest van Nederland en mag daar zelfs koploper worden genoemd. In 2015 werd gemiddeld per persoon 17.405 Megajoule duurzame

elektriciteit opgewekt. Dat is omgerekend 4.800 kWh (NB: het gemiddeld elektriciteitsverbruik per huishouden is 3500 kWh).

Voor de beeldvorming is het goed om te beseffen dat indien Borsele op dit moment het huidige energieverbruik voor 100% duurzaam zou willen opwekken, daar zo'n 1300 hectare zonne-akker voor nodig zouden zijn. De gemeente Borsele heeft een oppervlakte van 19.400 ha, de zonne-akkers zouden dan ongeveer 6% van het totale oppervlak van de gemeente Borselse in beslag nemen. Een andere denkbare optie is het plaatsen van 80 windmolens (van 3 MW), Of een mix van bovenstaande, al dan niet aangevuld met andere vormen van duurzame energie zoals biomassa of getijde-energie (klimaatmonitor/CBS).

Bezoekadres: Stenevate 10, 4451 KB Heinkenszand
Postbus 1, 4450 AA Heinkenszand, info@borsele.nl, 0113-238383